

3.
baskı

SİYASÎ İDEOLOJİLER

Editörler

Buğra Kalkan
Hasan Yücel Başdemir

Kalkan, Buğra; Başdemir, Hasan Yücel (Editörler)
Siyasî İdeolojiler

Adres Yayınları® / 48

3. Baskı: Aralık 2018; 2. Baskı: Eylül 2017; 1. Baskı: Haziran 2017

ISBN: 978-975-2500-50-1

© 2017, Adres Yayınları®

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında, kanuni takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Koordinatörü: Emre Turku

İç Tasarım: Liberte Yayınları

Kapak Tasarımı: Mesut Koçak

Baskı: Tarcan Matbaası

Adres: Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15, İskitler, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

LiBeRtE
yayıncı grubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr

Sertifika No: 16438

Adres Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Yazarlar

Hasan Yücel Başdemir

Ankara Üniversitesi

Hamit Emrah Beriş

Polis Akademisi

Fatih Duman

Hitit Üniversitesi

Şenay Eray

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Salih Zeki Haklı

Polis Akademisi

Buğra Kalkan

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Metin Uçar

Hitit Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	14
GİRİŞ / Salih Zeki Haklı	20
İdeoloji Kavramı Nedir?	21
İdeolojilerin Gelişimi	23
İdeolojilerin Faydaları ve Zararları Hakkındaki Görüşler	25
İdeolojilerin İçeriği ve Amaçları.....	28
İdeolojilerin Sınıflandırılması	30
İdeolojilerin Günümüzdeki Durumları	31
İleri Okumalar.....	34
LİBERALİZM / Buğra Kalkan	36
Tarihsel Süreçte Liberalizm	38
Liberalizmin Temel Unsurları	41
Bireycilik	41
Özgürlük	42
Anayasacılık ve Hukukun Üstünlüğü	44
Hoşgörü	45
Mülkiyet	46
Serbest Piyasalar	47

Liberalizmin Türleri	48
<i>Klasik Liberalizm</i>	48
<i>Modern Liberalizm</i>	50
<i>Liberteryenizm</i>	51
Liberalizm ve Demokrasi.....	52
Liberalizm ve Yeni Sağ.....	55
Günümüzde Liberalizm.....	56
Türkiye’de Liberalizm	57
<i>Siyasal ve Ekonomik Sistem</i>	58
<i>Liberal Fikir Hareketleri</i>	59
Genel Değerlendirme.....	60
Özet.....	60
Tartışma Soruları.....	61
İleri Okumalar.....	61

MUHAFAZAKÂRLIK / Fatih Duman **62**

Tarihsel Süreçte Muhafazakârlık.....	64
Muhafazakârlığın Temel Argümanları.....	67
<i>Kusurlu İnsan Doğası Anlayışı ve Beşeri Eksiklik Felsefesi</i>	67
<i>Aydınlanma ve Akıl/cılık Eleştirisi</i>	68
<i>Gelenek ve Ön yargı</i>	69
<i>Organik Bütünlük Olarak Toplum</i>	69
<i>Eşit(siz)lik, Otorite ve Mülkiyet</i>	70
<i>Devrim(cilik) Eleştirisi ve Kaide-i Tedrîç</i>	71
Muhafazakârlığın Türleri.....	72
<i>Kıta Avrupası Muhafazakârlığı ve Otoriter Muhafazakârlık</i>	72
<i>Anglo-Amerikan Muhafazakârlığı ve Liberal Muhafazakârlık</i>	73
<i>Paternalist Muhafazakârlık Versus Neo-Muhafazakârlık</i>	74
Muhafazakârlık ve Devlet.....	75
Muhafazakârlık ve Sivil Toplum	76
Muhafazakârlık ve Siyaset.....	77
Muhafazakârlık ve Demokrasi.....	78
Günümüzde Muhafazakârlık.....	80
Türkiye’de Muhafazakârlık.....	81
Genel Değerlendirme.....	83
Özet.....	84
Tartışma Soruları.....	85
İleri Okumalar.....	85

SOSYALİZM / Metin Uçar **88**

Tarihsel Süreçte Sosyalizm.....	90
Sosyalizmin Türleri.....	95
<i>Fransız Devrimi Öncesi Eşitlikçi Düşünceler</i>	95
<i>Fransız Devrimi Sonrası Sosyalizm ve Ütopik Sosyalist Düşünceler</i>	96
<i>Marksist Düşünce</i>	99
<i>Marx'ı Takip Eden Sosyalist Düşünceler/Uygulamalar</i>	103
<i>Marx Sonrası Marksist Olmayan Sosyalist Düşünceler/Uygulamalar</i>	108
Günümüzde Sosyalizm.....	110
Sosyalizm, Siyaset ve Devrim.....	110
Sosyalizmde Devlet ve Sivil Toplum.....	113
Sosyalizm İçin Demokrasi ve İnsan Haklarının Anlamı	115
Türkiye'de Sosyalizm.....	116
Genel Değerlendirme.....	120
Özet.....	121
Tartışma Soruları.....	122
İleri Okumalar.....	122

MİLLİYETÇİLİK / Hamit Emrah Beriş **124**

Tarihsel Süreçte Milliyetçilik.....	126
Milliyetçiliğin Temel Unsurları.....	128
<i>Ulus (Millet)</i>	129
<i>Etnisite</i>	130
<i>Ulusal Kimlik</i>	131
<i>Ortak Dil ve Tarih</i>	133
<i>Kendi Kaderini Tayin</i>	134
Milliyetçilik Türleri	134
<i>Liberal Milliyetçilik</i>	135
<i>Muhafazakâr Milliyetçilik</i>	135
<i>Yayılmacı Milliyetçilik</i>	136
<i>Sol Milliyetçilik</i>	136
Günümüzde Milliyetçilik.....	137
Türkiye'de ve İslam Dünyasında Milliyetçilik.....	139
Genel Değerlendirme.....	143
Özet.....	144
Tartışma Soruları.....	144
İleri Okumalar.....	145

FAŞİZM / Fatih Duman **146**

Tarihsel Süreçte Faşizm	148
Faşizmin Unsurları	152
<i>Anti-Rasyonalizm, Anti-Liberalizm ve Anti-Komünizm</i>	152
<i>Totaliterizm</i>	154
<i>Korporatizm</i>	154
<i>İrkçilik ve Aşırı Milliyetçilik</i>	155
<i>Lider Kültü, Tek Parti Sistemi ve Elitizm</i>	156
<i>Eşit(siz)lik, Şiddet ve Mücadele</i>	156
<i>Militarizm ve Yayılmacılık</i>	157
Faşizmde Devlet, Sivil Toplum ve ‘Siyaset’	158
<i>Devlet</i>	158
<i>Sivil Toplum</i>	159
<i>Siyaset</i>	159
Faşizmin Türleri: Faşizm Versus Nazizm	160
Demokrasi ve Faşizm	161
Günümüzde Faşizm	162
Türkiye’de Faşizm	163
Genel Değerlendirme.....	164
Özet.....	165
Tartışma soruları.....	166
İleri Okumalar.....	166

FEMİNİZM / Şenay Eray **168**

Tarihsel Süreçte Feminizm.....	170
Feminizmin Temel Unsurları.....	171
<i>Toplumsal Cinsiyet</i>	171
<i>Kadın Erkek Eşitliği</i>	171
<i>Ataerkil Sistem</i>	172
Feminizmin Türleri.....	172
<i>Liberal Feminizm</i>	172
<i>Sosyalist/Marksist Feminizm</i>	175
<i>Radikal Feminizm</i>	178
<i>Kültürel Feminizm</i>	180
Günümüzde Feminizm	181
<i>Feminist İdeolojiler, Feminist Hareket ve Türkiye</i>	182
Genel Değerlendirme.....	184
Özet.....	184
Tartışma Soruları.....	185
İleri Okumalar.....	186

ANARŞİZM / Buğra Kalkan **188**

Tarihsel Süreçte Anarşizm	190
Anarşizmin Temel Unsurları	191
<i>İyileştirilebilir 'İnsan Doğası'</i>	191
<i>Öz-yönetim ve Devrimci Örgütlenme</i>	194
<i>Şiddet ve Terör</i>	196
Anarşizmin Türleri.....	198
<i>Felsefi Anarşizm</i>	198
<i>Bireyci Anarşizm</i>	200
<i>Komünist Anarşizm</i>	200
Günümüzde Anarşizm	204
Türkiye'de Anarşizm	206
Genel Değerlendirme	207
Özet.....	208
Tartışma Soruları.....	209
İleri Okumalar.....	209

EKOLOJİK DÜŞÜNCE VE YEŞİL SİYASET / Salih Zeki Haklı **210**

Tarihsel Süreçte Ekoloji	212
Ekolojik Düşüncenin Temel Unsurları.....	214
<i>Modernizm Eleştirisi</i>	214
<i>Yeni Siyasî ve Ekonomik Düzen</i>	215
<i>Yeni Toplumsal Hareketler</i>	217
Ekolojik Düşünce Türleri.....	221
<i>Derin Ekoloji</i>	221
<i>Toplumsal Ekoloji</i>	222
<i>Ekofeminizm</i>	222
<i>Ekosozyalizm</i>	222
<i>Mistik Ekoloji</i>	223
Ekolojik Düşünce ve Demokrasi.....	223
<i>Yeni Siyaset Kavramı ve Yeşil Siyaset</i>	223
<i>Yeşil Siyasetin Medâr-ı İftiharı: Alman Yeşiller Partisi (Die Grünen)</i>	226
Türkiye'de Ekolojik Düşünce.....	230
Müslüman Dünyada Ekolojik Düşünce.....	232
Genel Değerlendirme.....	234
Özet	235
Tartışma Soruları	236
İleri Okumalar.....	237

FUNDAMENTALİZM / Hasan Yücel Başdemir 238

Tarihsel Süreçte Fundamentalizm	240
Fundamentalizmin Temel Unsurları.....	244
<i>Kutsal Metinleri Literal Okuma</i>	244
<i>Entegrizm versus Senkretizm</i>	245
<i>Dualizm ve Paranoya</i>	245
<i>Alternatif Tarih Düşüncesi</i>	246
<i>Grup Psikolojisi ve Birey Prototipi</i>	247
<i>Sosyal İçerikli Kural ve Yasaklar</i>	247
Fundamentalizmin Türleri.....	247
<i>Hıristiyan Fundamentalizmi</i>	247
<i>Müslüman Fundamentalizmi</i>	250
<i>Yahudi Fundamentalizmi</i>	253
Demokrasi ve Fundamentalizm.....	256
Türkiye’de Fundamentalizm	257
Genel Değerlendirme.....	261
Özet.....	263
Tartışma Soruları	263
İleri Okumalar.....	264

İSLAMCILIK / Hasan Yücel Başdemir 266

İdeolojiler İçinde İslamcılık.....	268
Tarihsel Süreçte İslamcılık.....	270
İslamcılığın Dönüşümü	274
İslamcılığın Temel Unsurları.....	278
İslamcılığın Türleri ve Öncüleri.....	283
İslamcılık ve Demokrasi.....	287
Genel Değerlendirme.....	289
Özet.....	290
Tartışma Soruları.....	291
İleri Okumalar.....	291

KAYNAKÇA 292

DİZİN 298

The background of the page is a light gray, semi-transparent pattern of interconnected, irregular polygons, resembling a microscopic view of plant cells or a honeycomb structure. The lines are thin and light gray, creating a subtle, textured effect.

ÖNSÖZ

Günlük dilde ideoloji kavramı, kötileyici bir anlamda kullanılır. Herhangi bir davranışın ya da fikrin ideolojik olduğunu belirtmek, o davranışın ya da fikrin ciddi bir analiz ürünü değil de tarafgir bir radikalliğin ya da dogmatik bir tavrın ürünü olduğunu ima etmek anlamına gelir. Siyasî tarihe ve fikir tarihine kısaca göz atıldığında bu tür bir ön yargının nereden kaynaklandığını keşfetmek zor değildir. Cemil Meriç'in "İdeolojiler idraklerimize giydirilmiş deli gömlekleridir" sözü, ideolojiye yüklenen olumsuz anlamın bir yansımasıdır.

Bu kitapta siyasal ideolojiler kısmen tutarlı ve kapsamlı siyasal inançlar, prensipler, teoriler ve pratikler olarak ele alınacaktır. Siyaset teorisinde fikirler birdenbire ve kendiliğinden ortaya çıkmaz. Her bir konunun ya da iddianın önemli bir geçmişi ve beslendiği pek çok kaynağı vardır. Bu bakımdan siyasal teorilere ve hatta pratiklere anlam verebilmek ve onları değerlendirebilmek için söz konusu fikirlerin ve pratiklerin ilişkili olduğu paradigmanın iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu kitapta başarılmaya çalışılacak olan temel amaç, karmaşık siyasal ideolojilerin temel fikirlerini ve türlerini indirgemeciliğe yakalanmadan ama karmaşada da kaybolmadan anlaşılır şekilde okuyucuya sunmaktır. Bu bakımdan öncelikle ideoloji kavramının kendi serüvenini kısaca aktarmak önemlidir.

İdeoloji kavramını Fransız düşünür Antoine Destutt de Tracy, 1796 yılında icat etmiştir. Bir aristokrat olmasına karşın Fransız Devrimi'ne sempatiyle yaklaşan de Tracy, Devrim sonrası gelişen terör döneminde hapsedilmiştir. Aydınlanmaya inanmış bir isim olan Tracy, içinde yaşadığı siyasal ve toplumsal dönüşümü anlamlandırmak için insan zihnini inceleyen bir bilim geliştirmek istemiştir. Ona göre hayvan bilimi olduğu gibi bir insan bilimi de olmalıdır. Tracy bu bilimin adını

'ideoloji' olarak koymuş ve ideoloji disipliniyle toplumların rasyonel bir şekilde daha ileriye taşınabileceğine inanmıştı. Ancak onun bu girişimi kısa süreli olmuş ve hızlı bir şekilde ideoloji kavramına olumsuz anlamlar atfedilmiştir.

İdeoloji kavramını kötileyen ilk kişi ünlü Fransız imparator Napolyon Bonapart'tır. De Tracy'nin fikirleri Bonapart'ın diktatöryal yönetimi için uygun değildi. İmparatorluğu ayakta tutacak olan fikirler Katolik Kilisesi gibi toplumun geleneksel kurumlarından gelmeliydi ve duygusal ve sembollere dayalı bir siyasal yönetim anlayışı geliştirilmeliydi. De Tracy'nin toplumu rasyonel ilkelere göre yeniden inşa talepleri İmparatorluk için uygun görülüyordu. Bonapart ideolojiyi gerçeklikten uzak basite kaçan fikirler olarak eleştirdi ve hatta ideolojiyi insanların hayatını zorla değiştirmeye çalışmakla suçladı.

Ancak ideoloji kavramının sosyal ve siyasal teoride olumsuz bir yer edinmesini sağlayan düşünür Karl Marx olmuştur. Marx'a göre toplum alt-yapı ve üst-yapıdan oluşur. Alt yapı temelde üretim biçimini açıklamak için kullanılan materyalist bir kavramdır. Yani insanların bilinçleri üretim biçimleri ve süreçleri tarafından belirlenir. Bir kişinin üretim ilişkileri içindeki konumu onun bilincini de belirleyecektir. Bu bakımdan kapitalist toplumda üretim ilişkileri bakımından iki temel sınıf vardır: burjuva sınıfı ve işçi sınıfı. Burjuvalar sadece maddi üretim biçimlerine sahip olarak iktidarlarını sürdürmezler ama aynı zamanda üst-yapıya da hakim olarak sınıflı toplumun devamlılığını, yeniden üretimini mümkün kılarlar. Bu bakımdan ideoloji üst-yapı ile ilişkilendirilir. Buna göre, ideoloji kapitalist toplumu güçlendiren yasal, siyasal, dinî estetik ya da felsefi ilkelerdir.

Şüphesiz Marx kendi görüşlerinin ideolojik olduğunu düşünmedi. Ona göre kendisi tarihin yasalarını çözmüştür ve kapitalist sınıfın nasıl yıkılarak sosyalist toplumun kurulacağını objektif bir şekilde açıklamıştır. Marx'tan sonra Engels Marx'ın çalışmalarına 'bilimsel sosyalizm' adını vererek, onun çalışmalarını ütö-pist sosyalistlerden ve ayrıca 'ideolojiler'den ayırdığını düşünmüştür. Engels'e göre ideoloji 'yanlış bilinç'tir. Bu bakımdan liberalizmin demokratik yönetim anlayışı, hukuk önünde eşitlik ideali ya da kamusal çıkar için çalışan bürokrasi düşüncesi ideolojiktir ve reddedilmelidir.

Bu ilk tartışmalar bağlamında ideoloji kavramı Marksist literatürde önemli bir çalışma alanına dönüşmüştür. Engels'ten sonra Lenin ideolojinin önemine vurgu yaparak, işçi sınıfının kapitalist toplumdaki koşullanmasını engellemek için sosyalist ideolojinin önemine vurgu yapmıştır. Böylece Lenin'in yazılarında ideoloji kavramı bütünüyle olumsuz bir anlamda kullanılmaktan çıkartılmıştır. Daha sonra İtalyan düşünür Antonio Gramsci, Marx'ın materyalizmini kaba bularak, kapitalist toplumda sivil toplumun özgün konumuna vurgu yapmıştır. Ona göre yönetici sınıfın yönetimde kalması 'hegemonya'nın üretilmesine bağlıdır. Kapitalist toplumda Gramsci'ye göre iki çeşit entelektüel vardır: geleneksel ve organik entelektüel. Bunların birincisi akademisyenler gibi bağımsız olduğunu düşünen entelektüellerdir. İkincisi ise belirli bir sosyal sınıf yapısı ile doğrudan ilintili en-

telektüellerdir. Gramsci organik entelektüellerin fikirleriyle ve çeşitli kurumlarda aldıkları pozisyonla, işçi sınıfı için karşı bir hegemonya üretebileceklerini ileri sürmüştür. Özellikle kapitalist toplumlarda işçi sınıfı devrimi geciktikçe, Marx'ın katı materyalizmi sorgulanmış ve geciken devrimin nedenleri Marksizm içinde kalınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıdan üst-yapının ilk başta iddia edilenden daha bağımsız bir yapıya sahip olduğu fikri revaç kazanmıştır.

Bu düşünce çizgisinde Frankfurt ekolü ve ayrıca Fransız düşünür Louise Althusser ekonomik belirlenimcilikten daha bağımsız üst-yapı teorileri geliştirmişlerdir. Genel olarak kapitalist toplumun yarattığı refahın, hoşnutsuz grupların kapitalizme olan bağlılıklarını artırdığı iddia edilmiştir. Marx'ın geleneksel sosyal kurumlarının yanında eğitim ve medya kurumlarının da kapitalizmin hegemonik üstünlüğünü desteklediği belirtilmiştir. Açıkçası 1980'lerin sonlarına doğru sosyalist devlet deneyimlerinin son bulmasının ardından, Marksist ideoloji tartışması da genel siyaset teorisi içinde marjinal bir konuma doğru sürüklenmiştir. Artık çok az siyaset bilimci demokratik kurum ve pratiklerin ya da hukukun üstünlüğü kavramının basitçe kapitalist sınıfın çıkarlarına hizmet eden ideolojik aygıtlar olduğunu düşünmektedir.

Bu çalışmaya göre siyasal ideolojiler insan doğası, tarihsel gelişme ve siyasal-sosyal sistemler üzerinde kısmen tutarlı empirik ve normatif inançlar ve iddialar sunan fikrî geleneklerdir. Bir siyasal ideoloji geleneğinde olduğu varsayılan düşünürlerin insana, topluma, siyasete ya da ekonomiye en azından temel bazı ortak ön kabullerle ve yöntemlerle yaklaştığı varsayılır. Bu bakımdan düşünürlerin fikirlerini belirli siyasal ideolojilere bağlamak mümkün olur.

Bir siyasal ideolojiler kitabının soracağı temel sorular arasında şunlar yer alabilir: Bir ideolojik gelenekte hangi temel düşünürler bulunmaktadır? Bir ideolojinin temel değerleri ve önermeleri nelerdir? Farklı tarihsel zamanlarda aynı ideoloji içinden çıkan farklı okullar ya da türler nelerdir? Bu türleri birbirine bağlayan ya da birbirinden ayıran esaslar nelerdir? İdeolojilerin siyasal sistemlerde ne gibi etkileri olmuştur ya da gelecekte olabileceği beklenmektedir? Farklı ülkelerde ideolojik akımların etkileri nedir ya da bu fikirlerde nasıl bir ayrışma gözlenmektedir? Görüldüğü üzere bu tür sorular bilginin doğasına ilişkin felsefi bir soruşturmadan ziyade doğrudan siyasal alan ile ilişkili araştırmalardır.

İdeolojinin ne olduğuna ilişkin tartışmayı bitirmeden önce demokrasinin neden bir ideoloji olarak burada incelenmediği açıklanmalıdır. Son yıllarda demokrasiyi bir ideoloji olarak inceleyen eserler yayınlanmıştır. Ancak bu kitapta demokrasi basitçe farklı ideolojik şekiller alabilecek bir yönetim şekli olarak incelenmiştir. Günümüzde modern demokrasinin temel kurumları liberalizmle ilişkilendirilmekle birlikte, demokrasilerin kalıcılığı ve yükselen itibarı nedeniyle farklı ideolojik perspektiflerin kendi demokrasi anlayışını geliştirdikleri görülmektedir. Örneğin sosyalist gelenek demokratik pratikleri reddetmek yerine sosyal demokraside görüleceği üzere kendi siyasal ajandasının demokratik yöntemlerle nasıl

başarılabilirliğini araştırmaktadır. Feministler demokratik siyasal araçları cinsiyet ayrımcılığını yok etmenin bir aracına dönüştürmek için uğraşmaktadır. Örnekler çoğaltılabilir ancak burada vurgulanan husus her bir ideolojik geleneğin demokrasiye ilişkin farklı bir yorum geliştirdiğidir. Bu bakımdan, kitapta ideolojilerin demokrasi ile olan ilişkisine ayrı bir vurgu yapılacaktır.

Bu çalışmada siyasal ideolojiler bu konularla ilk kez karşılaşan okuyucuyu zorlamayacak açıklıkta ele alınmıştır. Ancak anlaşılır olma kaygısı kitabın ele aldığı konular bakımından derinliğini yitirmesine yol açmamıştır. Her bir siyasal ideoloji temel kavramları ve türleri ile ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bunun için öncelikle siyasal ideolojilerin kavramsal ve tarihsel kökenleri açıklanarak okuyucunun sağlam bir ilk izlenim edinmesi sağlanmıştır. Ardından ideolojilerin temel değerleri ve kavramları teker teker açıklanarak, konuya daha derinlikli bir giriş yapılmıştır. Bu kavrayışın ardından okuyucu siyasal ideolojilerin türleri ile tanıştırılarak, hangi bağlamda ve hangi tarihsel süreçte söz konusu ideolojilerin türlere ayrıldığını anlamaları sağlanmıştır. Ayrıca siyasal ideolojilerin demokrasiye ve sivil topluma bakışlarının birbirlerinden nasıl farklılaştığının anlaşılması için de ayrıca özen gösterilmiştir. Bunlara ek olarak, bu kitapta, siyasal ideolojilerin Türkiye’de ve Müslüman toplumlarda yaşadığı serüven mümkün olduğunca okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır.

Okuyucunun dikkatini dağıtmamak ve akıcı bir okuma sağlamak için bölümlerde kullanılan kaynaklar dipnotlarda belirtilmemiştir. Bunun yerine her bir bölümün sonunda ileri okumalar listesi verilerek hem yararlanılan kaynaklar gösterilmiş hem de okuyuculara bilgilerini derinleştirmeleri konusunda rehberlik edilmiştir. Bölümlerin başında kısa bir ön bilgi ile birlikte kutu içerisinde okuyucunun metne odaklanmasını sağlayacak olan sorular verilmiştir. Okuyucunun dikkatini çekmesi için **anahtar terimler**, kalın ve renkli yazı haline getirilmiştir. Her bölümün sonunda bir bölüm özeti sunularak okuyucunun, bilgilerini bölüm sonunda gözden geçirmesi hedeflenmiştir. Bu bakımdan elinizdeki kitap siyasal ideolojiler konusuna kolay bir giriş yapmak isteyen okurlar için ideal bir çalışmadır.

Buğra Kalkan

GİRİŞ

Falih Zeki Hakkı

İDEOLOJİ KAVRAMI NEDİR?

Siyasî düşünce tarihinin son üç yüz yılına damga vuran olayların başında çağdaş siyasî ideolojilerin ortaya çıkmaları ve siyasî, ekonomik ve toplumsal yaşamı derinden etkilemeleri gelmektedir. Geçen bu uzun zaman dilimi içerisinde birbirinden farklı fikir adamları tarafından farklı zihniyet dünyalarını esas alan birçok ideolojik düşünce üretilmiştir. Ayrıca ideolojilerin hiçbiri doğduğu andaki şekliyle kalmamış ve zaman içerisinde yeni anlayışlar doğrultusunda kendi içerisinde yeni ve farklı akımları da meydana getirmiştir. İdeolojilerin doğduğu tarihten günümüze kadar birçok kişi, topluluk ve siyasî yapı bu akımları benimsemiş ve eylemlerini bu akımlara göre belirlemiştir. Bu nedenle son üç yüzyılın dünya siyasî, ekonomik ve toplumsal tarihini anlamak, büyük ölçüde ideolojilerin gelişimini anlamayı gerektirmektedir.

İdeolojileri kısaca, “*Siyasî, ekonomik ve toplumsal olayları yorumlayan, eleştiren ve yeni bir sistem teklif eden düşünceler*” olarak tanımlamak mümkündür. Bu haliyle ideolojiler sadece geçmişini değil, içinde yaşadığımız dünyayı anlamak ve yorumlamak açısından belirli bir değere sahiptir. İdeolojiler birtakım kavram ve değerler aracılığıyla belirli yorumları, teklifleri ve eleştirileri sistemli şekilde ileri sürmektedir. Nitekim yüzyıllardır insanlar, gruplar ve kurumlar kendilerine uygun gördükleri ideolojilerden tamamen veya kısmen istifade ederek siyasî pozisyonlarını tesis etmektedir.

Siyasî ideolojiler her ne kadar kapsamlı politik meselelerin değerlendirilmesi esnasında kullanılan araçlar şeklinde görünüyorsa da günlük hayatta da tesirini hissettirmektedir. Öyle ki herkes gündelik hayatında birçok siyasî kavramı konuş-

malarında kullanılmaktadır: Toplumdaki gelir adaletinin tesis edilmesi, sosyal adaletin korunması gerektiği, bireysel özgürlüklerin genişletilmesi, eşitliğin sağlanması, geleneğin korunması vb. hususlar dile getirilirken aslında siyasî ideolojilerin ürettiği ve kullandığı adalet, özgürlük, eşitlik ve gelenek gibi kavramlardan yararlanılmaktadır. Bu açıdan bu kavramlarla anlatılmak istenen düşüncelerin daha açık ve doğru şekilde ifade edilebilmesi için siyasî ideolojilerin görüşlerinin neler olduğu ve aynı kavramları farklı ideolojilerin nasıl değişik şekilde ele aldıklarının bilinmesi önem taşımaktadır.

İnsanlar benimsedikleri siyasî ideolojiler aracılığıyla belirli bir siyasî ve ekonomik düzen kurmayı hedeflemektedirler. Bu kişilerin bir kısmı, bu fikirleri barışçıl ve medeni yollarla kullanmayı tercih ederken, bir diğer kısmı ise ideolojik fikirleri şiddete dayalı yöntemlerini hayata geçirmek için de kullanabilmektedir. Aynı ideolojik görüşü savunan insanların bir kısmı fikirlerini siyasî sisteme ve toplumdaki diğer kişilere veya kurumlara herhangi bir fiili zarar vermeksizin meşru kabul edilen ilişkiler sistemi ve örgütlenme biçimleriyle iletmeye çalışmaktadır. Buna karşın savunduğu fikirleri yasadışı yollarla ve örgütlenme biçimiyle yaymaya çalışan kişi veya gruplar da olabilmektedir. Bu nedenle siyasî ideolojilerin yapılarının ve tarihsel gelişiminin layıkıyla bilinmesinin ideolojik alanda meşru veya gayri meşru davranış ve örgütlenme şekillerini de anlamayı mümkün kılacaktır.

Fransızca bir kelime olan ideoloji “*fikir*” manasındaki “*ide*” ve “*bilim*” anlamındaki “*loji*” kavramlarının bir araya gelmesi sonucu oluşmuştur. Buradan hareketle ideolojiyi “*fikirlerin bilimi*” olarak tanımlamak mümkündür. Günümüzde ideolojileri eleştiren birçok kişi onu nesnel olmayan fikirlerin ürünü olmakla itham etse de ideoloji kavramı “*doğru düşünme bilimine*” verilen bir isim şeklinde ortaya çıkmıştır. Nitekim kavramın isim babası Fransız Antoine Destutt de Tracy (1754-1836) kendi çağındaki mevcut siyasî ve toplumsal dönüşümü daha iyi anlamak ve toplumu rasyonel olarak daha ileriye taşımak arzusuyla bu kavramı icat etmiştir.

Siyasî ideolojiler, Tracy’in tasarladığı gibi bir kişinin, topluluğun ya da toplumun bağlandığı düşünce, inanç ve fikirlerin tamamı olarak görülebilir. Ayrıca yapıları ve içerdiği tekliflerin durumuna göre sadece siyasî görüşler olarak da değerlendirilebilir. Buna mukabil ideolojilerin bir zihniyet dünyası veya dünya görüşü teklif etmesi durumunda ise siyasî meseleleri de içine alan daha geniş kapsamlı düşünceler bütünü şeklinde izah edilmesi mümkündür. Bu bakımdan çağdaş siyasî ideolojilerin daha çok siyasî iktidar ve insan arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşan düşünceler şeklinde teşekkül ettiği görülmektedir.

İdeolojileri siyasetle olan ilişkileri üzerinden değerlendirdiğimizde ise, “*mevcut iktidar sistemini muhafaza etmeye veya biraz değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya yönelmiş ve bu amaç doğrultusunda örgütlü siyasî eylemlerin oluşmasını sağlayan tutarlı fikir kümeleri*” şeklinde bir tanım karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle ideolojiler ilk aşamada mevcut siyasî düzeni anlamaya ve açıklamaya çalışan bir yapı arz etmektedir. Bu kapsamda iktidarın oluşumu, meşruiyet kaynağı, devrediliş biçimi ve

toplumla olan ilişki sistemi gibi olgular üzerinden belirli analizler yapılmaktadır. Buradan hareketle siyasî ideolojiler kendi geliştirdikleri kavram şeması üzerinden bu olguların kendi iddialarına uygun olup olmadığını ele almaktadır. Olgular ile kavramsal düzlem arasındaki ilişki uyumlu ise mevcut sistemin korunması ve sürdürülmesi için görüşler ileri sürülür. Tespit edilen ilişki uyumsuz ise bunun nasıl değiştirilmesi gerektiği konusundaki eleştiriler ve öneriler ifade edilir. Uyumsuzluk durumunda ideolojiler hayal ettikleri ve arzuladıkları sistemin inşası için yeni bir model teklif ederler. Model esas alınmak suretiyle mevcut düzenden tahayyül edilen sisteme geçişin nasıl sağlanacağı hususu detaylı şekilde izah edilmeye çalışılır.

İDEOLOJİLERİN GELİŞİMİ

Siyasî ideolojilerin modern döneme ait siyasî fikir hareketleri olarak ortaya çıktıkları büyük ölçüde kabul edilmektedir. Bununla birlikte, Şerif Mardin'in (1927-2017) de belirttiği şekilde ideoloji kavramının “*belirli bir siyasî düşünürü ait sistematik fikirler*” şeklindeki manasından daha geniş anlamda da ele alınması mümkündür. Bu durumda modern dönemin başlangıcı olan 17. yüzyıldan önceki dönemde de ideolojilerin var olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir. Öyle ki ideoloji kavramı; “*kainatta, dünyada ve toplumsal hayatta olup biten hadiseleri anlamaya ve açıklamaya çalışan düşünce ve inançlar bütünü*” şeklinde tanımlandığında, ideolojilerin klasik dönem olarak adlandırılan modern öncesi çağlarda da var olduğu görülmektedir. Özellikle bir iktidarın veyahut toplumun siyasî ve toplumsal yaşamda vuku bulan hadiseleri belirli bir düzene koyabilmek için ürettiği değerler bağlamında düşünüldüğünde ideolojilerin sahip oldukları tarihin çok eski dönemlere kadar uzandığına şahit olunmaktadır.

Konuyla ilgili olarak örnek vermek gerekirse, Selçuklu Devleti'nin 12. yüzyılda benimsediği ve takip ettiği belirli bir ideolojisi olduğu söylenebilir. Nitekim bu ideoloji devletin hangi değerler ekseninde örgütlenmesi ve idare edilmesi hususlarında belirli bir yol haritası içerdiği gibi toplumsal hayattaki olayları anlamak konusunda da birtakım imkânlar sunmaktadır. Bu dönemdeki ideolojik anlayış devletin ve toplumun genelinin benimsediği İslamiyet'ten oldukça fazla etkilenmekle birlikte sadece onunla da sınırlı kalmamıştır. Bu dönemde kaleme alınan siyasetname ve ahlâk felsefesi türündeki eserler aracılığıyla devlet faaliyetlerinin yanı sıra devlet ve toplum arasındaki ilişkinin hangi ilkeler ve kurallar ekseninde gerçekleşeceği de belirlenmek istenmiştir. Benzer yaklaşımların Ortaçağ Avrupa'sında da, özellikle din adamları tarafından oluşturulduğu görülmüştür.

İdeolojiler, bu geniş manalarıyla, sadece siyasî iktidar merkezli bir düşünce sistemi olmaktan bir adım öteye giderek insanlar arasındaki ilişkileri de düzenleyen bir yapıya evrilmektedir. Buna göre, ideolojiler insanların toplumsal yaşamlarındaki davranışlarını “*iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin*” gibi değerler ekseninde düzenlemeye çalıştığı gibi, onların gösterdikleri davranışları da akla uygun şekilde izah etmek ve bunlara mantıklı gerekçeler sunmaktadır. Bu açıdan, Mardin'in daha

geniş manada tanımladığı şekilde, ideoloji “*idare edilen topluluklar arasında yaygın, yönlü fakat sınırlı ve belirsiz fikir kümelerinden meydana gelmektedir*”. Bu geniş özelliği itibarıyla ideoloji insanlara istikamet veren birer toplumsal harita görevini yerine getirmektedir.

Elbette liberalizm, sosyalizm, muhafazakârlık gibi günümüzdeki çağdaş siyasî ideolojiler modern döneme ait düşünce yapılarıdır ve Mardin’in belirttiği şekilde daha dar ve özel bir alana yönelik ilişki sistemi üzerine kurulmuştur. Modern dönemi başlatan temel yapı olarak kabul edilen aydınlanma düşüncesi ise dinî ve geleneksel birçok otoriteyi derinden sarsmıştır. Bireyin kendisi ve geleceği üzerinde belirli bir tasarruf yetkisi olması gerekliliği düşüncesinden hareket eden aydınlanma düşüncesi, siyasî ve toplumsal yaşamın da benzer şekilde tesis edilmesini vaaz etmiştir. Dinî yapının ve geleneksel değerlerin oldukça fazla değişim ve dönüşüm geçirdikleri bu dönemde bu yapının ve değerlerin hem meşruiyet kaynağında hem de faaliyetlerinde de benzer farklılıklar meydana gelmiştir. Bireysel özgürlükler ve demokrasi fikirlerindeki gelişmeler modern öncesi yapı ve değerlerin etkisini azaltmaya devam ederken, bireyin kendi içinde yaşadığı siyasî, iktisadî ve sosyal çevre üzerindeki etkisi artış göstermiştir. Böylelikle insanlar yeni sistematik düşüncelere ihtiyaç duymaya başlamış ve çağdaş siyasî ideolojiler de bu ihtiyaca binaen varlık kazanmışlardır.

Geleneksel ve dinî değerlerin siyasî ve toplumsal hayattan uzaklaştırılması sekülerliğin (dünyevileşme) kuvvetlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu yeni durum da devletin örgütlenmesinin ve faaliyetlerinin seküler bir haritası hazırlanması faaliyetlerini beraberinde getirmiştir. Özellikle bu gelişmelerin etkisini 19. ve 20. yüzyıllarda daha da derinden göstermesi, ideolojilerin de bu dönemde daha etkin bir konuma yükselmesine yol açmıştır. Bu temel ihtiyacın yanı sıra seküler mahiyetteki çağdaş siyasî ideolojilerin bu yüzyıllarda devletler ve toplumlar tarafından benimsenmesinin üç temel sebebinin daha bulunduğu görülmüştür: Birincisi, siyasî fikirlerin kitap, gazete ve sonrasında radyo gibi yeni kitle iletişim araçları sayesinde ülke sınırlarını dahi aşarak dünya genelinde büyük bir hızla yayılmasıdır. Belirli siyasî, ekonomik ve toplumsal konularda düşüncesi veya eleştirisi olan kişiler, bu yeni kitle iletişim araçlarını kullanmak suretiyle geniş kitlelere seslerini duyurmayı başarmışlardır. Örneğin 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı’nın önemli mütefekkirlerinden Namık Kemal’in (1840-1888) her gün neredeyse tek başına sekiz sayfalık gazete çıkarması yeni kitle iletişim araçlarının nasıl bir öneme sahip olduğunu açık şekilde göstermektedir.

İkinci sebep, klasik eğitim sisteminin yerini modern eğitim anlayışına ve kurumlarına terk etmesidir. Eskiden sadece toplumda küçük bir grubun yer aldığı eğitim süreci ulus-devletlerin kurulmaya başladığı modern dönemle birlikte merkezî ve zorunlu olarak toplumun tamamının dahil olduğu bir sürece dönüşmüştür. Böylelikle toplumun büyük bir kısmı gerek kaynak eserler gerekse eğitimciler aracılığıyla modern siyasî ve toplumsal fikirlerle tanışmışlardır. Çağdaş siyasî ideolojilerin ileri

sürdüğü yeni görüşler de bu okullarda okuyan genç insanları derinden etkilemiştir. Ayrıca kişinin kimliğinin şekillendiği ve şahsiyetinin geliştiği gençlik döneminde kendilerine yeni kimlikler ve modeller arayanlar, bu ihtiyaçlarını ideolojik görüşler çerçevesinde karşılamışlardır. Bugün dahi ideolojik fikirlerin en çok genç nesilde görülmesinin ve etkili olmasının bir sebebinin de eğitim sisteminin bu özelliğinden ve gençlerin kimlik arayışlarından kaynaklanmakta olduğu söylenebilir.

Üçüncüsü ise bu dönemde tüm dünyada aydınların veya düşünürlerin birer fikir üreticisi olarak toplum tarafından geniş kabul görmeleri ve fikirlerine değer verilmesidir. Bu yeni durumun sebepleri arasında Batı'daki aydınların, genel olarak, geleneksel kurum ve değerlere muhalif pozisyon almaları oldukça önemli bir yere sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerin aydınlarının Batıyla ilk temas eden kişiler olmaları da çağdaş siyasî ideolojilerin kendi ülkelerindeki taşıyıcısı olmalarına yol açmıştır. Elbette yeni kitle iletişim araçlarının da böyle bir muteber konum sağladığı görülmektedir.

İDEOLOJİLERİN FAYDALARI VE ZARARLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

Siyasî, ekonomik ve toplumsal olaylarla ilgili kapsamlı bir dizi görüş ve öneri getiren çağdaş siyasî ideolojilerin gerekliliği konusunda tartışmalı bir durum söz konusudur. Bir gruba göre siyasî ideolojilerin varlıkları önemlidir ve bu fikirlerden istifade edilmesi gerekmektedir. Bunun yanında ideolojiler esas alınarak fikir sahibi olunmasının veya devletlerin bu fikirlere göre örgütlenmesinin zararlı sonuçları olacağını ileri süren farklı görüşler de bulunmaktadır.

İdeolojilerin siyasî, ekonomik ve toplumsal hayatta karşılaşılan olaylar çerçevesinde kullanılması gerektiğini savunan kişiler, ilk olarak, ideolojilerin kavramsal dünyasının önemini vurgulamaktadır. Buna göre ideolojiler, karşılan olaylara kavramsal bir düşünce yapısıyla bakılmasını ve bunların kavramlar ekseninde değerlendirilmesini sağlamaktadır. Her ideoloji kendi fikrî yapısını belirli kavramlardan (özgürlük, adalet eşitlik gibi) hareketle ifade etmektedir. Bu kavramlar, belirli bir fikrî çalışmanın ve tarihsel tecrübenin neticesinde şekillenmektedir. İnsanlar ideolojilerin bu kavramsal şeması çerçevesinde düşünceleri halinde bu fikrî ve tarihî tecrübeden istifade etmektedirler. Böylelikle olaylara yüzeysel yaklaşmanın önüne geçilerek, daha derin, nitelikli ve sağlıklı analizlerin yapılması mümkün olabilmektedir. Kavramlar soyut fikirler olmakla birlikte işaret ettikleri olgu, varlık ya da nesne aracılığıyla somut hale gelmekte ve ileri sürülen görüşlerin mantıksal zemine oturmasını sağlamaktadır.

İdeolojilerin faydalı olduğunu düşünen kişilerin ileri sürdükleri ikinci argüman, dile getirilen önerilerin, tekliflerin ve eleştirilerin ideolojiler sayesinde daha sistematik, tutarlı ve planlı şekilde sunulmasını içermektedir. Buna göre siyasî, ekonomik ve toplumsal meselelerle ilgili hemen hemen herkesin belirli olumlu veya

olumsuz görüşü ve eleştirileri olabilmektedir. İdeolojiler tüm bu görüş ve eleştirilerin belirli sınırlar içerisinde düzgün ve anlaşılır şekilde ifade edilmesini sağlayabilmektedir. Bilhassa tartışmaların bir meselenin esası çevresinde kalmasını sağlamakta ve görüşlerini ifade eden kişilere gayet açık bir alan ve sınır sunmaktadır. Aksi takdirde insanların görüşlerini konunun içeriğine uygun şekilde belirtmeyecekleri gibi bu görüşlerin tutarlı ve uygulanabilir özelliğe sahip bulunamaması gibi olumsuz bir durum da ortaya çıkabilecektir.

Üçüncü olumlu görüş, ideolojilerin mevcut dünyanın anlaşılması ve açıklanması için bir bakış açısı sağlamasına atıf yapmaktadır. Buna göre ideolojiler belirli bir gelecek perspektifi içerdiği gibi mevcut siyasî, ekonomik ve toplumsal yapıyı anlamaya da yardımcı olmaktadır. Modern dönemde kamusal ve özel alana ilişkin olayların arttığı ve farklılık gösterdiği görülmektedir. İdeolojiler bu olayların gerçekleşme nedenlerini ve sürecini anlamada birtakım kolaylıklar sağlamaktadır. Nitekim mevcut düzene ait resmin doğru ve eksiksiz şekilde çizilmesi halinde geleceğe ilişkin görüş ve öneriler daha sağlam ve tutarlı olabilecektir.

Son olarak, siyasî ideolojilerin filozof ve düşünürlerin belirli yetkinliğe ulaşmış fikirlerinden istifade edilmesini sağladığı görüşü yer almaktadır. Modern dönemde ilişki biçimi ve yoğunluğu her geçen gün değişmekle birlikte birtakım hadiselerin zaman içerisinde varlığını aynen koruduğu görülmektedir. Geçmiş dönemde bu konular üzerine düşünen ve tartışan düşünür ve filozofların görüşlerini dikkate almak ideolojilerin olayları anlamada ve anlamlandırmada sağladığı bir diğer kolaylık olmaktadır. Böylelikle ideolojik görüşleri ifade eden düşünürlerden yararlanılması sayesinde ele alınan konuların bilimsel yöntemlerle değerlendirilmesi söz konusu olacaktır.

Bu olumlu yaklaşımların aksine ideolojileri yanlış ve hatta zararlı bulan yaklaşımlar da bulunmaktadır. İdeolojiye yönelik olumsuz yaklaşımların başında onun toplumun varlığı ve geleceğine ilişkin siyasî fikirler ve eylemler dizisi olmasından ziyade yönetici (hâkim) sınıfın benimsediği düşünce yapısı olduğu gelmektedir. Buna göre ideoloji, yönetimde bulunan kişi ya da kişilerin toplumu kontrol etmek üzere kullandığı araçtan öte bir anlama sahip değildir. Düşünce hayatı boyunca ideoloji kavramını sürekli eleştiren Karl Marx (1818-1883) da “*siyasî fikirler onları dillendirenlerin iktisadi ve sınıfsal çıkarını meşrulaştırmaktan öte anlam taşımaz*” derken bu olumsuz görüşü destekler bir tavır almaktadır. Bu görüşe yakın bir diğer olumsuz ifade ise ideolojilerin belirli bir sosyal sınıfın dünya görüşü olduğuna dayanmaktadır. Toplumda etkin olan zümre her kimse diğer kişi ya da kişi toplulukları üzerinde hakimiyetini kurmak ve bunu sürdürmek için ideoloji kavramını kullanmaktadır.

İdeolojilere yönelik eleştirilerin bir diğerini her bir ideolojinin hakikate ilişkin bilginin kendi tekelinde olduğu iddiası oluşturmaktadır. Kendi siyasî ve ekonomik görüşlerini ideolojik olmaktan öte bilimsel sosyalizm şeklinde tanımlayan Marx'ın “*hakikatin sadece bilimde olacağı, ideolojinin ise yanlış bilinç*” olduğu yönündeki ifa-

deleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bir 19. yüzyıl filozofu olan Marx'ın bu pozitivist yaklaşımı etkisini 20. yüzyılda da devam ettirmiştir. Nitekim Werner Stark'ın (1909-1985) da “*İdeoloji kirli bir ırmak, bilim ise saydam bir nehirdir. Birinin suyu zehirli diğerrinin ise şifalıdır*” yönündeki ifadelerini bu manada ele almak gerekmektedir.

İdeolojilerle ilgili olumsuz kanaate sahip olan kişiler ideolojilerin siyasî, ekonomik ve toplumsal hayatta karşılaşılan her olayda kullanılmasını yanlış bulmaktadırlar. Buna göre ideolojiler insanları belirli kalıplara göre düşünmeye mecbur bırakan ve insanların özgün fikirler geliştirmesine mani olan düşünce sistemleri olarak değerlendirilmektedir. Önemli Türk düşünürlerinden biri olan Cemil Meriç'in (1916-1987) “*İzmler, idrakimize giydirilen deli gömlekleridir*” ifadesinde somutlaştırılabilecek bu yaklaşım, ideolojileri kavramsal ve fikrî şemaları donmuş kalıplar olarak nitelendirmektedir. Bu minvalde ideolojilerin insanları önyargılı düşünmeye sevk ettiğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Buna göre ideolojiler belirli konularda insanlara birtakım ön kabuller vermek suretiyle düşüncelerini önceden şekillendirmektedir. Sabit fikirli ve önyargılı bir hale gelen kişilerin ise toplumsal hayatta diğer insanlarla sağlıklı bir iletişim kurması mümkün değildir. Bu tip kişiler kendilerine ne tür deliller sunulursa sunulsun kendi ideolojik fikirlerini asla değiştirme ya da gözden geçirme ihtiyacını hissetmemektedir.

Bir diğer olumsuz görüş, ideolojilerin sadece belirli bir zamana ve topluma ait olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Buna göre ideolojiler, tarihin belirli döneminde yaşamış belirli bir toplumun karşılaştığı sorunlar neticesinde ortaya çıkmıştır. Fakat bu görüşler evrensel bir niteliğe sahipmiş gibi her zamanda ve toplumda uygulanmaya çalışılmaktadır. Oysaki belirli bir zamanda belirli bir toplum için uygun olan görüşler her toplum için uygun olmayabilir. Her toplumun kendisine ait farklı sorunları ve beklentileri olduğu için tek bir standart görüşler kümesinin her zamana ve coğrafyaya uygulanması yanlış ve hatta zararlı sonuçlara sebebiyet verecektir.

Benzer olumlu ve olumsuz görüşler devletlerin de belirli bir ideoloji doğrultusunda hareket etmesinin uygun olup olmadığı konusunda ortaya çıkabilmektedir. Buna göre devletlerin belirli bir ideolojiyi benimsemelerinin ve bundan kısmen faydalanmasının devletin örgütlenmesini bu ideolojinin kavramları ve ilkeleri istikametinde gerçekleştirmesini sağlayacağı ileri sürülmektedir. Ayrıca devletler takip edecekleri politikaları da içeriği ve sınırları bilinen kavramlar üzerinden tatbik edeceklerdir. Bu da siyasî ve ekonomik kararların daha sistemli ve planlı uygulanmasını sağlayacaktır. Ayrıca devletlerin kendi toplumlarınca genel kabul gören ideolojileri benimsemeleri halinde toplum nezdindeki meşruiyetinin daha da artması ve kuvvetlenmesi mümkün olacaktır.

Bu olumlu görüşlerin aksine devletlerin belirli bir siyasî ideolojiyi esas almasının olumsuz hadiselerin ortaya çıkmasına yol açacağını iddia eden kişiler de bulunmaktadır. Siyasî ideolojiler teorik birtakım çözüm önerileri sunarken, dev-

letlerin ise pratik hayata ilişkin kararlar almak durumunda oldukları düşüncesi başka bir eleştiriyi beraberinde getirmektedir. Teori ile pratiğin uyumu her zaman gerçekleşmeyeceği için devletlerin uygulama alanında çeşitli sorunlar yaşaması ihtimal dahilinde olacaktır. Ayrıca devletler birbirinden farklı birçok sorunun çözümünü sağlamaya çalışmaktadır. Birbirinden farklı bu sorunlara ideolojilerin tek lif ettiği şekilde aynı kalıpta çözümler aramak farklı sorunlara neden olabilecektir. Son olarak ise, toplumun farklı düşünce ve inanca mensup kişilerden oluştuğu sistemlerde devletin tek bir ideolojiye göre hareket etmesi onun toplum nezdindeki meşruiyetine zarar verebilecektir.

İdeolojilere yönelik bu olumsuz bakış açısı günlük siyasî ve ekonomik tartışmalarda da kendisini gösterebilmektedir. Örneğin, tartışma esnasında bir kişiye yöneltilen “*ideolojik bakıyorsun!*” şeklindeki eleştiri aslında o kişinin tartışılan meselelere ön yargılarla, dar bir çerçevede ve çarpık şekilde yaklaştığı anlamına gelmektedir. Aslında ideolojiler, sahip oldukları kavramsal şema ve sundukları reçetelerle, gerçekten de insanların belirli ön yargılar üzerinden düşünmelerine yol açabilir. Fakat burada şu sorunun sorulması ayrı önem taşımaktadır: “*Bir insanın önyargılarla düşünmesi ne kadar kötü bir durumdur?*”. Alman düşünür Martin Heidegger (1889-1976), “*ön anlamalar*” adını verdiği önyargılar olmaksızın insanların bir mesele hakkında doğru yargıya ulaşabilmesinin asla mümkün olmadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte önyargı olmaksızın bir meseleyi tam olarak anlamak da mümkün değildir. İnsanın herhangi bir mesele üzerinde düşünmeye başlarken ön kabul içeren düşüncelerine başvurması kaçınılmazdır. Burada dikkat edilmesi gereken esas husus, ister ideolojik olsun ister olmasın hangi görüş benimsenirse benimsensin, kişinin zihnî değerlendirme sürecini kapalı bir hale getirmemesi ve önyargısını değiştirmekten tamamen uzak durmamasıdır.

İDEOLOJİLERİN İÇERİĞİ VE AMAÇLARI

İdeolojilere yönelik bu övücü veya yeric ifadeler siyasî ideolojilerin ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar dile getirilmektedir. Nitekim bu farklı yaklaşımlar herkesin hemfikir olduğu bir ideoloji içeriğinin ve tanımının da oluşmasına mâni olmuş gibidir. Bugün “*ideolojiler neyi içermektedir ve amaçlamaktadır?*” sorusu sorulduğunda olumlu, olumsuz veya tarafsız denilebilecek birçok yanıt verilmektedir. Tüm bu farklı ve çeşitli görüşlere karşın 17. yüzyıldan itibaren filozoflarca üretilen ve insanlar tarafından benimsenen çağdaş siyasî ideoloji kavramı hakkında genel kabul gören anlayışlar belirli başlıklar altında ele alınabilir. Buna göre ideolojileri “*belirli bir siyasî düşünce sistemi*” olarak tanımlayan açıklamalar olumlu değerlendirmelerin başında yer almaktadır. Burada ideolojilerin daha çok soyut kavramsal dünyalarına atıfta bulunulduğu görülmektedir. Nitekim bu soyut izahın yetersiz ve eksik olduğunu düşünen bir diğer yaklaşım ideolojilerin siyasî düşünce sistemi olmaları kadar “*belirli bir eylem şeklini de içerdiğini*” kabul etmektedir. Buna göre bir düşünce sisteminin gerçek hayata uyarlanmaması veyahut tatbiki

imkânsız fikirler içermesi halinde bu sistemin siyasî ideoloji olarak tanımlanmasının doğru olmadığı belirtilmektedir.

Bu genel değerlendirmelerden hareketle ideolojilerin içerikleri açısından üç farklı şekilde ele alındığı söylenebilir. Birincisi, ideolojiler toplumsal yaşamdaki fikir, inanç ve değerleri üreten genel maddi bir sürece karşılık gelmektedir. İdeolojinin bu şekilde ele alınması onun kültür kavramına benzediğini kabul eder görünmektedir. Buradan hareketle 17. yüzyılda İngiliz siyasî sisteminin şekillenmesi esnasında özgürlük, anayasacılık ve sınırlı devlet gibi liberal kavramların kullanılması siyasî ideolojinin siyasî ve toplumsal yapının fikir ve değerlerini ürettiği ve bunları benimsettiği duruma örnek olarak verilebilir.

İkincisi, ideolojileri toplumsal açıdan önemli bir grubun veya sınıfın içinde bulunduğu durumu ve hayat deneyimlerini simgeleyen inanç ve fikirler olarak değerlendirmektedir. İkinci dünya savaşı öncesi Almanya'da Nasyonal-Sosyalizmin devletin resmî ideolojisi olarak benimsenmesi bu açıklamaya örnek olarak gösterilebilir. Nitekim iktidarı gasp eden Hitler'in lideri olduğu Nazi Partisi iktidar gücünü kullanarak ırkçı ve militarist görüşlerini devletin resmî politikaları olarak tesis etmiştir.

Üçüncü yaklaşım ise ideolojinin farklı toplumsal gruplar arasındaki çıkar çatışmalarının meşrulaştırılması ve desteklenmesi yönünde bir içeriğe sahip olduğunu kabul etmektedir. Bu görüş ideolojiyi bir grubunun kendi çıkarlarını sağlamak için kullandığı bir kamufraj gibi görmektedir. Marksizmin kapitalizm eleştirisi bu içeriğe karşılık gelir gibi görünmektedir. Öyle ki Marksizm siyasî ve toplumsal kurumlara hâkim bir burjuva sınıfının proletarya sınıfı üzerinde kurduğunu iddia ettiği hakimiyetin ideolojinin bu içeriğinden kaynaklandığını ileri sürmektedir.

İdeolojilerin içeriklerine yönelik bu değerlendirmelerden sonra ideolojilerin amaç açısından da birtakım genel özellikler barındırdığı söylenebilir. Buna göre belirtilen bu amaçların başında ideolojiler ve toplum arasındaki ortak ilişki yer almaktadır. İdeolojilerin genelde insanların fikirlerini ve yaşamlarını tek taraflı biçimlendirdiği düşünülmektedir. Bu iddia doğru olmakla birlikte eksik bir değerlendirmedir. Zira ideolojilerin varlıklarını sürdürmesi ve geniş kitlelerce benimsenebilmesi için insanların mevcut arzu ve isteklerini dikkate alması, bunu yeniden dillendirmesi ve insanlara sunması gerekmektedir.

İdeolojilerin bir diğer amacı eylemlerin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin olmaktadır. İdeolojilerin genellikle eyleme yönelik inanç kümeleri olduğu görülmektedir. Bu inanç ve düşünceler genellikle soyut kavramlar şeklinde oluşmaktadır. Fakat ideolojik söylem muhakkak pratik hayata aktarılmak zorundadır. Bu nedenle başarılı bir ideoloji, söylemlerinin ve tekliflerinin hayata nasıl geçirileceğini ve bunların nasıl işleyeceğini de göstermek zorundadır.

Evrensel bir nitelik kazanabilmek ideolojilerin bir diğer amacı olarak görülmektedir. Bu tür fikirlerin meşruluk kazanması için en önemli araç kendisini ev-

renselleştirmesi ve ölümsüzleştirmesidir. Belirli bir zamana ve coğrafyaya sıkışan bir ideolojinin varlığını sürdürmesi ve kendisini fikrî açıdan yeniden üretebilmesi neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Ayrıca ideolojilerin ortaya çıktıkları sosyal ve tarihsel koşullar tarafından şekillendirildiği bilinmektedir. Toplumlar sorun olarak neyi görürlerse onunla ilgili çare aramaktadırlar. Bununla birlikte ideolojiler değişen zaman ve gelişen olaylar ekseninde kendi alt türlerini üreterek zamana ve coğrafyaya dayalı sınırlılıkları aşmaya çalışmaktadır.

İDEOLOJİLERİN SINIFLANDIRILMASI

Günümüzde çağdaş siyasî ideolojilerin sınıflandırılmasına ilişkin değerlendirmeler genellikle siyasî yelpazenin hangi tarafında yer aldıkları üzerinden ele alınmaktadır. Buna göre komünizm, sosyalizm ve sosyal demokrasi gibi ideolojiler, sol ideolojiler olarak tasnif edilirken; faşizm, muhafazakârlık ve liberalizm ise sağ ideolojiler olarak adlandırılmaktadır. Liberalizmi sağ veya sol bir ideoloji olarak görmek yerine onun yelpazenin ortasında yer aldığı ve diğer ideolojik grupların liberalizme olan yakınlıkları veya uzaklıklarına göre yelpazede konumlarını elde ettikleri de düşünülmektedir.

Bu klasik sınıflandırma siyasî yelpazeyi esasında düz bir çizgi şeklinde görmek ve sağ ile sol ideolojileri bu düz çizgiye yerleştirmektedir. Siyasî ideolojilerin bu şekilde düz çizgi üzerinde sağ ve sol ideolojiler olarak gruplandırılması tarihi bir olaydan esinlenerek kabul edilmiştir. Buna göre Fransız Devrimi öncesi Fransız meclisinde siyasî grupların oturma şekillerinin bu ayrımın nedeni olduğu belirtilmektedir. Devrim öncesinde mevcut düzenin değişmesini talep eden gruplar kralın solunda, mevcut düzenin korunmasını isteyen gruplar ise kralın sağında oturmuşlardır. Bu nedenle siyasî, ekonomik ve toplumsal düzeni değiştirmek isteyen fikirler sol ideolojiler, bu düzeni değişime karşı korumayı hedefleyen fikirler ise sağ ideolojiler olarak adlandırılmıştır.

Batı siyaset ve fikir dünyasında bu ayrım belirli bir tarihsel gerçeklikle örtüşüyor olsa da Türkiye'deki ideolojik görüşlerin bu sınıflandırmaya uymadığı iddia edilmektedir. Nitekim önemli düşünürlerimizden İdris Küçükömer (1925-1987) Batı'daki ideolojilerin değişim veya muhafaza üzerinden bu şekilde sınıflandırılmasının belirli bir doğruluk payı olmasına karşın Türkiye'deki durumun farklılık taşıdığını dile getirmiştir. Türkiye'deki sol ve sağın söylemlerine, hedeflerine ve icraatlarına bakıldığında sol düşünceleri benimseyen kişilerin genelde statükocu ve mevcut düzeni korumaya meyilli olduklarını, sağ düşünceyi benimseyenlerin ise değişim ve kalkınma fikrini esas aldıklarını dile getirmiştir.

Çağdaş siyasî ideolojileri düz bir çizgi üzerindeki konumlarına göre sınıflandırmanın tarihsel gerçekliklere uymadığını düşünen Batılı yazarlar da bulunmaktadır. Özellikle faşizm ve komünizm ideolojilerinin çizginin iki ayrı ucunda yer almalarından dolayı, bu iki ideolojinin sanki birbirinden çok uzak iki fikrî yapıymış gibi yanlış bir değerlendirmeye neden olabileceği ileri sürülmektedir. Andrew Heywo-

od (1952), faşizm ile komünizmin iki totaliter ideoloji olması ve bu ideolojileri uygulayan devletlerin insanlığa benzer acılar yaşattığı görüşlerinden hareketle ideolojileri at nalı biçimindeki bir şekil üzerinden değerlendirmektedir. Komünizm bu at nalının sol ucunda, faşizm ise sağ ucunda yer almaktadır. Böylelikle iki ayrı uçtaki ideolojilerin farklılıkları gösterildiği gibi, at nalının uçlarının birbirine yakın olan mesafesi sayesinde bu ideolojilerin birbirlerine olan yakınlığına da işaret edilmektedir.

İdeolojilerin bu şekilde tasnif edilmeleri bunların birbirinden tamamen bağımsız fikrî yapılar olduğu düşüncesine yol açabilir. Oysaki geçen süre zarfında çağdaş siyasî ideolojiler birbirlerinin görüşlerinden etkilenmişlerdir. İdeolojilerin kendi içlerindeki farklı türleri de bu şekilde ortaya çıkmıştır. Nitekim günümüzde liberal muhafazakarlık, sol feminizm, muhafazakâr milliyetçilik gibi düşüncelerin ortaya çıkması ideolojiler arasındaki bu etkileşim neticesinde meydana gelmiştir. Bu durum ideolojilerin esasında değişim ve dönüşüm geçiren dinamik yapılar olduğunu da göstermektedir. İdeolojilerin kendi içlerindeki bu alt türleri temel kavramların ve değerlerin farklı yorumlara tabi tutulmasıyla ortaya çıkmıştır. Siyasî tartışmaların yoğun olarak farklı ideolojiler arasında yaşandığı düşünülse de belki de en ciddi ve büyük tartışmalar ideolojilerin bu farklı alt türleri arasında yaşanmaktadır. Örneğin sosyalizmin iki farklı türü olan Marksizm ile sosyal demokrasi arasındaki ihtilaflar sosyalizmin diğer ideolojilerle olan ihtilafı kadar derin ve de çetindir.

İDEOLOJİLERİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMLARI

Çağdaş siyasî ideolojiler, ortaya çıktıkları 17. yüzyıldan günümüze kadar geçen sürede, insanların ve siyasî sistemlerin düşünme biçimlerini ve davranış şekillerini etkileyen en önemli fikirler arasında yer almaktadırlar. Bu uzun zaman zarfında her bir siyasî ideolojinin diğer ideolojilere göre daha muteber ve etkin olduğu dönemler de yaşanmıştır. Tarih bizlere siyasî ideolojilerin altın çağları olabileceği gibi fetret veya kriz dönemlerinin de olduğunu göstermiştir. Örneğin, 1929 yılında gerçekleşen ve Büyük Buhran adı verilen ekonomik kriz sonrası liberalizmin 1930'lardan itibaren toplumlar ve devletler nezdinde itibarında ciddi bir sarsıntı meydana gelmiştir. İstisnai birkaç düşünür dışında 1970'li yıllara kadar siyasî ve ekonomik görüşler kollektivist veya sosyal demokrat fikirler ekseninde üretilmiştir. Bu kırk yıllık süre liberalizm için fetret devri olarak tanımlanabilir. 1970'li yıllarda yaşanan başka ekonomik bunalımlar liberalizmin bir siyasî ve ekonomik alternatif olarak tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır.

İdeolojilerin kendi içlerindeki bu gelgitlere ve birçok düşünürün siyasî ideolojilerin sona erdiğine dair görüşlerine karşın 20. yüzyılın yine de ideolojiler çağı olduğu görülmektedir. Özellikle yaşanan iki büyük dünya savaşı sonrasında yeniden kurulan dünya düzenlerinde çağdaş siyasî ideolojilerin önemli etkileri olmuştur. 1. Dünya Savaşı sonrası sosyalizmi, faşizmi ve nasyonal-sosyalizmi resmî ideoloji

olarak benimseyen devletlerin kurulmasının yanı sıra birtakım devletlerin sosyal demokrasi ve muhafazakârlık gibi ideolojileri benimsediklerine şahit olunmuştur.

Bununla birlikte 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ideolojilerin artık etkinliklerini yitirdiğine ilişkin görüşler de sıkça ifade edilmeye başlanmıştır. Hatta bu görüşten hareketle “*ideolojinin sonu*” şeklinde tanımlamalar dahi yapılmıştır. Açıkçası 20. yüzyıl düşünürleri “*ideolojinin sonu*”, “*tarihin sonu*”, “*toplumsalın sonu*” gibi birçok sonun yaşandığını iddia etmiştir. Bu “*son*” arayışı fikrinin, dünyanın sonuna ilişkin dinî anlayışın laikleşmiş bir türevi olduğunu belirten görüşler bulunmaktadır ve bu sebeple bu arayışın gerçekçi olmadığını iddia etmektedir. Elbette çağdaş siyasî ideolojilere yönelik bu iddiaların gündeme getirilmesinde dünya genelinde yaşanan siyasî, ekonomik ve toplumsal birtakım gelişmelerin etkisi olduğu açıkça görülmektedir. Tarihsel olarak incelediğimizde bu gelişmeler; “*post-modernizmin ortaya çıkışı ve yükselişi, dünya siyasî düzeninin değişmesi ve küreselleşmenin yayılması*” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Post-modernizmin ortaya çıkışı ve yükselişinin ideolojileri zayıflattığı yönündeki yaklaşımlar modernizme ait unsurların 20. yüzyılda sorgulanmaya ve terk edilmeye başlanmasını esas almaktadır. İdeolojiler gerek doğdukları dönem gerekse yapıları itibarıyla 17. yüzyıldan itibaren başladığı kabul edilen modernizmin birer ürünü olarak vücut bulmuşlardır. Avrupa’daki Rönesans, Reform, Aydınlanma, Bilim ve Sanayi Devrimleri sonucunda şekillenen modernizmin; “*hakikatin tek, evrensel ve bütün şeklinde olduğu, aklın ve bilginin en doğru sonuca ulaşmak için yegâne araç olduğu, insanlığın gelişiminin sürekli ileri ve daha iyiye doğru olduğu ve de nesnel bilgiye ancak akli ve deneysel yöntemlerle ulaşılabileceği*” düşüncelerine dayanmaktadır. Nitekim modern dönemde doğan ideolojilerin de modernizmin bu genel özelliklerini paylaştığı söylenebilir.

Bir tür modernizm eleştirisi şeklinde ortaya çıkan post-modernizm ise “*hakikatin sınırsız, yerel ve parçalı olduğunu, en doğru sonuca ulaşmak için akıl dışında sezgi gibi araçların da kıymetli olduğunu, insanlığın geldiği noktanın geçmişe göre daha ileri ve iyi değil tam tersine manen geri ve kötü olduğunu ve de nesnel bilgiye ulaşabilmenin imkansızlığını*” iddia etmektedir. Post-modernizmin, modernizme yönelik bir diğer eleştirisi ise modernizmin insan üzerinde farklı bir iktidar oluşturduğu ve bu yapısı itibarıyla gerçek özgürlüğü engellediği yönündedir.

Nitekim post-modernizmin mevcut siyasî ideolojileri reddetmesinin altında da modernizme yönelttiği bu eleştiriler yatmaktadır. Post-modernizm, gerçek bilginin kendisinde olduğunu ve de insanlar arasındaki ilişkileri detaylı olarak izah ettiğini iddia eden çağdaş siyasî ideolojileri modernizmin baskı ve hakimiyet kurma aracı olarak değerlendirmiştir. Özellikle 1960’lı yıllardan sonra ekolojik, nükleer karşıtlığı ve kadın hareketleri gibi yeni toplumsal hareketlerin mevcut siyasî ideolojileri reddederek yeni bir dünya kurmayı hedeflemeleri post-modernizmin etkisini Batı dünyasında oldukça artırmıştır. Bu hareketlerin siyasî etkinliklerinin daha da güçlenmesiyle ideolojilerin artık etkisini yitirdiği düşüncesi bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Siyasî ideolojilerin etkisini düşünce ve siyaset alanında kaybettiğine yönelik iddialarının ikincisini, 20. yüzyılın sonunda dünya siyasî düzeninde meydana gelen değişimler oluşturmaktadır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1991 yılının son günlerinde dağılmasından sonra, dünyanın Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin ve SSCB'nin temsil ettiği iki zıt ideoloji ekseninde cepheleşmesinin de sona erdiğini ileri süren görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerin başında Francis Fukuyama'nın (1952) ifade ettiği "*Tarihin Sonu*" tezi yer almıştır. Fukuyama, SSCB'nin dağılmasını kapitalizmin bir zaferi olarak değerlendirmiş ve dünyadaki tüm ülkelerin artık liberal demokrasiyi ve piyasa ekonomisini benimseyecekleri bir dönemin başlayacağına inanmıştır. Kapitalizm, sosyalizm karşısında nihai zaferi kazanmış ve ideolojik ayrışmalar artık son bulmuştur. Fukuyama, liberalizm dışındaki ideolojilerin işlevsiz hale geldiğini yine tarihin sonu kavramıyla ileri sürmüştür.

SSCB'nin yıkılmasından sonra ideolojilerin işlevini yitirdikleri yönündeki ikinci önemli görüş Samuel Huntington (1927-2008) tarafından belirtilmiştir. Huntington, SSCB sonrasında artık çatışmanın Soğuk Savaş (1947-1991) döneminde olduğu üzere çağdaş siyasî ideolojiler arasında yaşanmayacağını ifade etmiştir. Dünya siyasetindeki ayrışmanın ve çatışmanın muhakkak devam edeceğini söyleyen Huntington, ilerleyen dönemde bu tür hadiselerin ideolojiler yerine artık medeniyetler arasında yaşanacağını iddia etmiştir. "*Medeniyetler Çatışması*" adını verdiği görüşlerinde dünyanın altı medeniyete bölündüğünü yazarak, çatışmaların büyük ölçüde Batı ve İslam medeniyetleri arasında olacağını eklemiştir. Yerel unsurlara dayanan farklı medeniyetlerin kendi aralarındaki ayrışmaların ve çatışmaların evrensel nitelikteki ideolojileri artık kullanışsız hale getirdiğini düşünmüştür.

İdeolojilerin etki gücünü yitirdiğini iddia edenlerin bir kısmı ise bu durumu küreselleşme sürecine bağlamaktadır. 1980'li yıllardan itibaren siyasî ve ekonomik açıdan küreselleşmenin yeni bir dalgası etkisini göstermektedir. Küreselleşmeyle birlikte varlık bulan ulus-üstü kurumlar ve örgütler nedeniyle siyasette ve ekonomide merkezî bir gücün varlığını sürdürmesinin imkânsız olduğu belirtilmektedir. Bu yapılar demokrasi ve insan hakları konusunda devletlerin içişlerine müdahale edebilmekte ve yaptırım uygulayabilmektedir. Devletler de bu nedenle aldıkları kararlarda ve faaliyetlerinde bu hassasiyeti göz önünde bulundurmaktadır. Benzer şekilde ekonomik açıdan da çok merkezli ve hızlı bir süreç yaşanmaktadır. Dünyada günün her saati ticarî işlemlerin devam ettiği finans borsaları ve merkezleri, çok-uluslu şirketler ve hızlı sıcak para sonucunda yeni bir sistem kurulmaktadır. Küreselleşmenin bu yapısı ve hızının ise siyasî ideolojileri gereksiz ve geçersiz kıldığı ileri sürülmektedir.

Yukarıda zikredilen her üç hususun da belirli etki alanları olmakla birlikte çağdaş siyasî ideolojilerin varlıklarını ve güçlerini günümüzde hala korudukları görülmektedir. Post-modernizm ve ondan neşet eden yeni toplumsal hareketler farklı bir heyecan getirmekle birlikte günümüz modern devletlerinin siyasî ve eko-

nomik pozisyonlarını ideolojik farklılıklara göre aldıkları görülmektedir. Nitekim bu yeni hareketlerin kendileri dahi ekolojizm ve feminizm gibi çağdaş siyasi ideolojilere dönüşmüşlerdir. İdeolojiler zaman ve coğrafya açısından evrensel olma iddiasını sürdürerek post-modern çağda da birçok toplumda etkisini derinden hissettirmektedir.

SSCB'nin yıkılmasından sonra dünyanın tek kutuplu olacağını veya ayrışmanın medeniyetler arasında olacağını iddia eden görüşlerin de pek haklı çıktıkları söylenemez. Liberalizm, sosyalizm karşısında fikrî bir zafer elde etmiş olsa da dünyanın bütün halinde liberalizmi benimseyeceğine ilişkin öngörüler de doğru çıkmamıştır. Hatta sosyalist Doğu Bloku'nun çözülmesinden sonra bu ülkelerde milliyetçiliğin çok daha etkin hale geldiğine şahit olunmaktadır. Çatışmanın medeniyetler arasında yaşanacağı iddiası da akademik dünyada tamamen kabul edilmiş bir görüş değildir. Günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde çatışmanın farklı medeniyete mensup devletler arasında yaşandığı görüldüğü gibi tam aksi durumların da varlığı bilinmektedir. Bu sebeple iki farklı durumdan birisinin hâkim olduğunu söylemek bilimsel açıdan pek de mümkün görünmemektedir. Ayrıca Huntington'ın tezi medeniyetleri ve toplumları kolektif birer bütün şeklinde ele alması nedeniyle de eleştirilmiştir. Medeniyetler tek bir görüş ve inanç ekseninde oluşmuş yeknesak bir yapı arz etmezler. Her medeniyet kendi içinde farklı amaçları ve davranış biçimlerini esas alan alt toplulukları da içermektedir. Nitekim farklı medeniyet mensuplarının yüzyıllardır birbirleriyle barışçıl ekonomik ve sosyal ilişkiler geliştirebilmesi bu çoğulculuk neticesinde mümkün olmuştur.

Küreselleşmenin yeni dalgasının önüne ne varsa katıp götürdüğü iddiası da abartılı bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulus-devletlerin ortadan kalkarak tek bir siyasi sistemin egemen olacağı veya ekonomik düzenin siyasi sistemleri ve toplumları belirli şekilde davranmaya mecbur edeceği yönündeki görüşler de henüz hayata geçmemiştir. Günümüzde devletlerin hala güçlü şekilde varlıklarını korudukları ve toplumların da küreselleşmeyi kendi amaçları ve beklentileri doğrultusunda biçimlendirdikleri aşikârdır. Bugün birçok demokratik sistemde siyasi partilerin hala ideolojik pozisyonlara göre değerlendirilmeleri ve yasal veyahut yasadışı kurum ve örgütlerin ideolojik görüşleri kendilerine esas görüş alıyor olmaları durumun küreselleşme taraftarlarının iddia ettiği şekilde gelişmediğine işaret etmektedir.

İLERİ OKUMALAR

Terry Eagleton (2005), *İdeoloji*, çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Şerif Mardin (2013), *İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Şerif Mardin (2003), *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.

İdris Küçükömer (2014), *Batılılaşma&Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul: Profil Kitap.

Andrew Heywood (2015), *Siyasetin Temel Kavramları*, Ankara: Adres Yayınları.

LIBERALİZM

Buğra Kalkan

Liberalizmi diğer ideolojilerden ayıran temel özellik, bireysel özgürlüğü temel değer olarak kabul etmesi ve devletin, bu değeri korumak için anayasa ile sınırlandırılması gerektiğini savunmasıdır. Bu ideolojinin özünde **sınırlı devlet** düşüncesi yer alır. Bu ideoloji, siyasal ve ekonomik liberalizm olarak ikiye ayrılabilir. **Siyasal liberalizm**, faaliyetleri anayasa ile sınırlanmış bir devletin, bireylerin sivil ve siyasî haklarını korumasını ve siyasal kararların demokratik usullere göre alınmasını ifade eder. Devlet faaliyetleri, bireysel hak ve özgürlükleri koruyacak şekilde yürütülür. **Ekonomik liberalizm** ise özel mülkiyet ve serbest ticaret sistemine dayanır. Bireyler, sınırlı devletin koruması altında istedikleri gibi ekonomik faaliyette bulunabilirler ve ekonomik ilişkiler kurabilirler. Ekonomik özgürlük, liberal teorinin hararetle savunduğu bir değerdir. Bu sisteme, (serbest) piyasa ekonomisi adı verilir. Liberaller, siyasal ve ekonomik liberalizmin; dolayısıyla birey özgürlüğü ve özel mülkiyetin birbirinden ayrılmasını onaylamazlar. Ancak bunlar, fiilen birbirinden ayrı olabilirler. Bir ülkede siyasal liberalizm tam anlamıyla kurumsallaşmasa bile ekonomik liberalizm kurumsallaşabilir. Örneğin ekonomik bakımdan en özgür ülke olan Hong Kong'da siyasal haklar pek çok açıdan sınırlandırılmıştır. Tarihsel açıdan liberal devletlerin gelişimini 17. ve 18. yüzyılda İngiltere'de başlayan anayasacılık hareketine kadar geri götürebiliriz. Bunun yanında 19. yüzyılda ortaya çıkan sanayi devrimi, ekonomik özgürlük temeline dayanan piyasa ekonomisi ile birlikte liberal ekonomi anlayışının pratik olarak olgunlaşmasını sağlamıştır. Empirik olarak incelendiğinde genellikle, en gelişmiş anayasal devletler aynı zamanda en gelişmiş piyasa ekonomilerine sahiptir. Günümüzde Birleşik Krallık, Almanya, İsviçre gibi Batı Avrupa ülkeleri liberal devletler olarak nitelenebilir.

TEMEL SORULAR

1. Bireysel özgürlük ile sınırlı devlet arasında ne tür ilişkiler vardır?
2. Bireycilik bağlamında, sınıf ya da millet gibi birey-üstü toplumsal yapılar ve kurumlar nasıl açıklanabilir.
3. Liberalizmin demokrasi ve hukukun üstünlüğü kavramları ile olan teorik ve tarihsel yakınlığının sebepleri nelerdir?
4. Farklı liberalizm türlerinin devlete yükledikleri roller nelerdir?
5. Liberalizm 'Batı'ya özgü bir ideoloji midir yoksa Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin de takip edebileceği evrensel değerlere sahip midir?

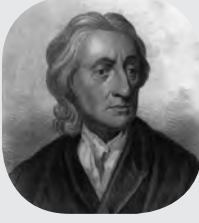
TARİHSEL SÜREÇTE LIBERALİZM

Liberal kelimesinin ilk kullanılışı 14. yüzyıla kadar geriye gider. Liberal kelimesi bu dönemde cömert, hoşgörülü, üstün ya da asil gibi kelimelerin karşılığı olarak kullanılmaktaydı. Örneğin 'güzel sanatlar'ın İngilizce karşılığı 'liberal arts'tır. Ancak siyasal bir terim olarak liberal kelimesi 18. yüzyılın ikinci yarısında İskoç düşünürler William Robertson (1721-1793) ve Adam Smith (1723-1790) tarafından kullanılmıştır. Smith, *Milletlerin Zenginliği* (*Wealth of Nations*) eserinde liberal kelimesini bir sıfat olarak sıklıkla kullanarak, kelimenin siyasal bir anlam kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Liberal sistem, liberal ilkeler, liberal fikirler gibi tamlamalar bireylerin dışsal sınırlamalara tabi tutulmaması bağlamında kullanılmıştır. Smith, serbest uluslararası ticareti liberal sistem olarak tanımlamış ve aynı ilkeyi ulusal politika konularına da uyarlamıştır. Örneğin emek piyasaları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasını ve sözleşme özgürlüğünü *liberal sistem* adına savunmuştur.

Liberal ve liberty (özgürlük) kelimeleri arasında da sıkı bir tarihsel ilişki vardır. Liberty kelimesi köken olarak Latince 'libertatem'den gelir ve eski Fransızcaya *liberte* olarak geçmiştir. Kelime anlamı olarak ise özgür irade ve sınırlandırmanın yokluğu anlamlarına gelir. Smith'e göre doğal özgürlük sistemi bireylerin hakları çerçevesinde kendi amaçlarını gerçekleştirmek konusunda serbest olmaları durumudur. 18. yüzyılın ikinci yarısında yazan Smith, bu tür bir sistemin Avrupa'da sadece İngiltere'de geliştiğini belirtir. İlginç bir şekilde İspanyollar liberal kelimesini İngiliz politikalarını tanımlamak için kullanmışlar ve anayasal devlet ilkesini ve parlamentarizmi savunan milletvekillerine *liberales* adını vermişlerdir.

18. yüzyılda İngiliz Parlamentosu'nda Torylerin yanında ikinci grup olan Whigler ilk liberal siyasal grup olmuşlardır. Toryler kraldan yana muhafazakâr kanadı temsil ederken, Whigler liberal politikaları savunmuştur. 1787 yılında Amerika Birleşik Devletleri ilk yazılı anayasayı kabul ederek, İngiliz anayasacılık geleneğini yazılı hukuka aktarmış ve sistemleştirmişlerdir. Halk oyuyla kabul edilen Amerikan Anayasasının seçim propagandası Federalist Yazılar aracılığıyla yapılmıştır. Federalist Yazılar'ın yazarları arasında olan Thomas Jefferson ve John Adams gibi siyaset adamları, ABD'nin daha kuruluşunda liberal temeller üzerine inşa edilmesini sağlamışlardır. Amerikan Devrimi'nden sonra Fransız Devrimi de 1789 yılında gerçekleşmiş ve mutlak monarşiye dayalı aristokratik yönetim şekli yerine halkın rızasına dayalı demokratik bir cumhuriyet kurarak, liberal ilkelerin Avrupa'da hızlı bir şekilde yayılmasında etkili olmuştur. Fransız Devrimi'nden sonra ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi anayasal yönetim anlayışının önemli bir köşe taşı olarak tarihteki yerini almıştır.

Liberalizmi fikrî gelişimi bakımından iki ana çizgiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi İngiliz **Anglo-Sakson geleneği**, ikincisi ise **Kıta Avrupası geleneği**dir. İngiliz geleneği radikal siyasal ve toplumsal dönüşümlerden ziyade reformcu ve

John Locke İngiliz filozof, Oxford'lu bir akademisyen ve doktordur. Locke'un *İnsan Zihni Üzerine Bir İnceleme'si* (*An Essay Concerning Human Understanding*, 1689) deneyciliğin ilk önemli savunularından biridir. Bu eserle Locke geniş çeşitlilikteki konular bağlamında insan zihninin sınırlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Locke ayrıca ticaret ve kolonilerle ilgili bilgi toplamak için görevlendirilmiş bir hükümet görevlisi olarak da çalışmıştır. 1688'deki Şanlı Devrim öncesi önemli bir yazar, siyasî bir aktivist ve devrimcidir. *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme'sinde* (*The Second Treatise of Government*) egemenliğin halka dayandığını ve meşru hükümetin ancak doğal haklara ve toplumsal sözleşmeye bağlı olarak kurulabileceğini savunmuştur. Locke ayrıca *Höşgörü Üstüne Bir Mektup'ta* (*A Letter Concerning Toleration*) devletin farklı dinî inançlar karşısında tarafsız kalması ve dinî hoşgörünün tesis edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

evrimci bir değişim sürecini temsil eder. Bu anlamda İngiltere'nin mutlak bir monarşiden anayasal meşruti bir yönetime doğru evrilişi liberal İngiliz filozoflarının yazırlarının genel hattını da belirler. Kıta Avrupası geleneği ise Fransız Devrimi'nin devrimci siyasal değişiminin ortaya çıkarttığı siyasal problemler ekseninde gelişmiştir. İnsan aklına olan güvenin ve insanın mükemmelleştirilebileceğine duyulan inancın Kıta Avrupası liberalizminde daha fazla vurgulanmış olması sık rastlanan bir tutumdur. Bu iki liberal geleneği kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün olmamakla birlikte, İngiliz ve Kıta Avrupası gelenekleri arasındaki karşıtlık ve örtüşme tarihsel süreci açıklamak için kullanışlıdır.

İngiliz geleneği içinde ilk akla gelen isimler John Locke (1632-1704), Adam Smith ve John Stuart Mill'dir (1806-1873). Bir İngiliz olan Locke'un *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme'si* (*The Second Treatise of Government*, 1689) siyasal liberalizm temel eserleri arasındadır. 1688'de gerçekleşen Şanlı Devrim ile birlikte İngiltere, Haklar Beyannamesi'ni kabul etmiş ve İngiliz Monarşisini meşruti monarşiye, yani anayasal bir monarşiye dönüştürmüştür. Meşruti monarşinin bir savunusu niteliğindeki *İkinci İnceleme*, insanın doğuştan gelen haklarla donanmış olduğunu ve devletin ise ancak siyasal topluluğu oluşturan bireylerin rızasını alarak kurulabileceğini iddia etmektedir. Locke, devlet kurulmadan önce insanların **doğa durumunda** yaşadığını farz eder. Doğa durumunda insanların doğuştan gelen ve yabancılaştırılmayan hakları olduğu ileri sürülür. Devlet ise ancak doğal haklara sahip bu bireylerin bir araya gelerek gönüllü bir şekilde sivil toplumu oluşturacak sözleşmeyi onaylamaları ile ortaya çıkabilecektir. J. J. Rousseau'da toplumsal sözleşme adını alacak bu anlaşma vasıtasıyla, devletin varlığı halkın rızasına bağlanırken, devlet faaliyetlerinin sınırları da insan hak ve hürriyetleri ile çizilmiş olur.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki (2007), "Yahudi Fundamentalizmi", *İslamiyât* 10, no.1, ss. 21-32.
- Akçura, Yusuf (1976), *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aktay, Yasin (cilt editörü) (2005), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, cilt: 6, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Althusser, Luis (2003), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev: Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Appleby, R. Scott and Marty, Martin E. (2002), "Fundamentalism", *Foreign Policy* 128, ss. 16-22.
- Armstrong, Karen (2000), *The Battle for God*, New York: Knopf Press.
- Anderson, Benedict (1995), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, 2. Baskı, Metis Yay, İstanbul.
- Aydın, Mahmut (2007), "Batı Hıristiyan Düşüncesinde Fundamentalist Hareketin Öyküsü", *İslamiyât* 10, no.1, ss. 33-56.
- Bastiat, Frederic (2014), *Hukuk*, çev: Yıldırım Arsan ve Atilla Yayla, Ankara: Liberte Yayınları.
- Belge, Murat (2008), "Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8: Sol*, Der. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.19-48.
- Beneton, Philippe (1991), *Muhafazakârlık*, çev: Cüneyt Akalın, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Benhabib, Seyla, Butler, Judith ve Fraser, Nancy (2014), *Çatışan Feminizmler*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Beriş, Hamit Emrah (2014), *Egemenlik: Bir Kavramın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği*, İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Bookchin, Murray (1999), *Toplumunu Yeniden Kurmak*, çev: Kaya Şahin, İstanbul: Metis Yayınları.

- Bora, Tanıl (ed.) (2008), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4, Milliyetçilik*, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burke, Edmund (2016), *Fransa’daki Devrim Üzerine Düşünceler*, çev: Okan Arslan, Ankara: Kadim Yayınları.
- Butler, Eamonn (2015), *Özgür Toplumun Değerleri*, Liberte Yayınları, çev: Hakan Şahin, Ankara: Liberte Yayınları.
- Cangızbay, Kadir (1989), “Habeas Corpus’tan Habeas Oikos’a veya Ekolojizmin Zorunlu Güzergahı”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı: 3, ss. 39-41.
- Carr, Edward Hallett (2012), *Milliyetçilik ve Sonrası*, çev: Osman Akinhay, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Connell, Raewyn W. (2016), *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, çev: Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çakır, Serpil (2016), *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Çarıkov, Hofmeister (2016), “Rusya’nın İstanbul Büyükelçiliği’nin II. Abdulhamid Dönemindeki Pan-İslamizm Hareketleri İle İlgili Bir Raporu”, *KTÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, ss. 195-211.
- Çiğdem, Ahmet (ed.) (2003), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce -Muhafazakârlık-*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt 5.
- Donovan, Josephine (2013), *Feminist Teori*, çev: Meltem Ağduk Gevrek, Aksu Bora, Fevziye Sayılan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duman, Fatih (2010), *Edmund Burke: Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına*, Ankara: Liberte Yayınları.
- (2011), “Muhafazakâr Düşüncede ‘D/devlet’ Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Yıl 7, Sayı 28, ss. 33-63.
- Eagleton, Terry (2005), *İdeoloji*, çev: Muttalip Özcan, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- el-Verdani, Salih (2011), *Mısır’da İslami Akımlar*, çev: H. Açar vd., Ankara: Fecr Yayınları.
- Engels, Friedrich (1978), *Köylüler Savaşı*, çev: Okay Gönensin, İstanbul: Payel Yayınları.
- Erkilet, Alev (2004), *Orta Doğu’da Modernleşme ve İslamî Hareketler*, Ankara: Hece Yayınları.
- Flemming, Barbara ve Schmidt, Jan (2002), *The Diary of Karl Süsseim (1878-1947): Orientalists Between Munich and Istanbul*, Franz Steiner: Stuttgart.
- Friedrich, Carl, *Sınırlı Devlet*, çev: Mehmet Turhan, Liberte Yayınları, Ankara, 2014.
- Gellner, Ernest (1992), *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev: Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Gündoğan, İstanbul: İnsan Yayınları.
- , Ernest (2013), *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev: Simten Coşar ve başkaları, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, Anthony (2005), *Ulus-Devlet ve Şiddet*, çev: C. Atay, İstanbul: Devin Yayınları.
- Goodwin, Jeff (2013), “Devrimler ve Devrimci Hareketler”, çev: Soner Torlak, *Siyaset Sosyolojisi*, Ed. Thomas Janoski, Robert Alford, Alexander Hicks ve Mildred A. Schwartz, Ankara: Phoenix, ss. 519-544.
- Griffin, Roger (2014), *Faşizmin Doğası*, çev: Ali Selman, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- (ed.), (1995), *Fascism*, (Oxford & New York: Oxford University Press).
- Gwartney, J. D. vd. (2016), *Temel Ekonomi*, çev: Ahmet Uzun, Ankara: Liberte Yayınları.
- Habermas, Jürgen (2002), *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, çev: Medeni Beyaztaş, 2. Baskı, İstanbul: Bakış Yayınları.

- Hardin, Garrett (2003), "Orta Malların Trajedisi", *Piyasa Dergisi*, 2003\5, ss. 13-26.
- Hayek, F. A. (2015), *Kölelik Yolu*, çev.: Atilla Yayla, Yıldırım Arsan, Liberte Yayınları, Ankara: Liberte Yayınları.
- Heywood, Andrew (2015), *Siyasi İdeolojiler*, çev. A.K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın ve B. Kalkan, 9. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (1995), *1789'dan Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, çev.: Osman Akinhay, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Honderich, Ted (1990), *Conservatism*, (Westview Press: Boulder & San Francisco).
- İmge, Orçun; Olgun, Hakan (2017), *Yeşil ve Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Kara, İsmail (1986), *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler ve Kişiler I, II, III*, İstanbul: Risale Basım.
- Karpat, Kemal (2013), *İslam'ın Siyasallaşması*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koestler, Arthur (1970), *İspanya'da Ölüm Güncesi*, çev.: Çetin Altan, Bilgi Yayınevi, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kropotkin, P. A. (2013), *Anarşizm*, çev.: Elif Günçe, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kurt, Ali Osman (2016), *Fundamentalist Yahudiler*, Ankara: Eskiyeeni Yayınları.
- Küçükömer, İdris (2002), *Düzenin Yabancılaşması*, 3. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lordachi, Constantin (ed.), (2015), çev.: İsmail İlgar, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Liberal Düşünce Dergisi*, (2004) Sosyalizm Sayısı, (ed.) Atilla Yayla, sayı 33.
- Liberal Düşünce Dergisi*, (2004) Muhafazakârlık Sayısı, (ed.) Atilla Yayla, sayı 34.
- Liberal Düşünce Dergisi* (2004), Faşizm Sayısı, (ed.) Atilla Yayla, sayı 35, yaz.
- Liberal Düşünce Dergisi*, (2007) Küresel Isınma Sayısı, sayı 47-48.
- MacKinnon, Catharine A. (2015), *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, çev.: Türkân Yöney, Sabir Yücesoy, İstanbul: Metis Yayınları.
- Mardin, Şerif (1991), *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (2003), *Din ve İdeoloji*, 12. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marsden, George M. (1980), *Fundamentalism and American Culture: The Shaping of Twentieth Century Evangelism 1870-1925*, Oxford: Oxford University Press.
- Marshall, Peter (2003), *Anarşizmin Tarihi: İmkansız İstemek*, çev.: Yavuz Alogan, Ankara: İmge Yayınevi.
- Marx, Engels, Lenin (1979), *Anarşizm ve Anarko-Sendikalizm*, çev.: Sevim Belli, İstanbul: Sol Yayınları.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich (1998), *Komünist Parti Manifestosu*, çev.: Sol Yayınları Yayın Kurulu, Ankara: Sol Yayınları.
- Meriç, Cemil (1998), *Bu Ülke*, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mill, J. S. (2014), *Hürriyet Üstüne*, çev.: M. Osman Dostel, Ankara: Liberte Yayınları.
- Milllett, Kate (1987), *Cinsel Politika*, çev.: Seçkin Selvi, İstanbul: Payel Yayınları.
- Muller, Jerry Z. (ed.), (1997), *Conservatism -An Anthology of Social and Political Thought From David Hume to the Present*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Mussolini, Benito (2012), *The Doctrine of Fascism*, digital edition: Zhingoor Books.

- Naess, Arne (1995), "The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects", *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, Ed. George Sessions, Shambhala Publications, Boston.
- Nisbet, Robert (1997), "Muhafazakârlık", çev. E. Mutlu; T. Bottomore ve R. Nisbet (ed.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ankara: Ayrıç Yayinevi, ss. 93-127.
- (2007), *Muhafazakârlık -Düş ve Gerçek-*, yay. haz. K. Bülbül, çev. M. Fatih Serenli-Kudret Bülbül, Ankara: Kadim Yayınları.
- Önder, Tunçay (2003), *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*, Ankara: Odak Yayınları.
- Öz, Esat (1989), "Dünyada ve Türkiye'de Ekoloji Hareketinin Gelişimi: Çevre Koruma Derneklerinden Siyasal Partilere", *Türkiye Günü Dergisi*, Sayı: 3, Haziran, ss. 27-34.
- Özer, Salih (2007), "Selefi Düşüncede Nakil/Rivayet Algısı: İbn Teymiye Örneği", *İslamiyat* 10, no.1, ss. 77-96.
- Özipek, Bekir Berat (2004), *Muhafazakârlık*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Passmore, Kevin (2014), *Faşizm*, çev. Sinem Gül, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Paxton, Robert O. (2014), *Faşizmin Anatomisi*, çev. Hakan Atay & Hivren Demir Atay, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Payne, Stanley G. (1980), *Fascism: Comparison and Definition*, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- (2003), *A History of Fascism: 1919-1945*, New York: Routledge.
- Porritt, Jonathan (1989), *Yeşil Politika*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Poulantzas, Nicos (2004), *Faşizm ve Diktatörlük*, çev. Ahmet İnel, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Proudhon, J. P. (2016), *Mülkiyet Nedir?*, çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: İşBankası Yayınları.
- Ramazan, Tarık (2005), *İslamî Yenilenmenin Kökenleri: Afgânî'den el-Benna'ya Kadar İslam İslahatçıları*, İstanbul: Anka Yayınları.
- Robert, Russell (2015), *Tercih*, çev. Mustafa Acar, Ankara: Liberte Yayınları.
- Rothbard, Murray (2009), *Özgürlüğün Etiği*, çev. Recep Tapramaz, Ankara: Liberte Yayınları.
- Sancar, Serpil (2012), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sanera, Michael ve Shaw Jane (1999), *Korkular Değil Gerçek*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Scruton, Roger (1989), *The Meaning of Conservatism*, London: Macmillan.
- Shahak, Israel and Mezwinisky (2002), *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, çev. Ahmet Emin Çağ, İstanbul: Anka Yayınları.
- Smith, Anthony D. (2013), *Milliyetçilik Kuram, İdeoloji, Tarih*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara: Atif Yayınları.
- Soydan, Barış (2014), *Türkiye'de Anarşizm, Yüzyıllık Gecikme*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stalin, J. (1977), *Anarşizm mi? Sosyalizm mi?*, çev. Muzaffer E. Kabagil, Ankara: Sol Yayınları.
- Stirner, Max (2015), *Biricik ve Mülkiyeti*, İstanbul: Kaos Yayınları.
- Stroup, Richard L. (2014), *Eko-nomi*, çev. Ahmet Uzun, Ankara: Liberte Yayınları.
- Swanepoel, Marc (2015), *Sefaletten Zenginliğe*, çev. Atilla Yayla, Ankara: Liberte Yayınları.
- The USSR: 100 Questions Answered (1952), London: Soviet News. (Kaynak: <http://lib-lespaul.library.mun.ca/cdm/ref/collection/radical/id/22847>).

- Tekeli, Şirin, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Timur, Taner (2007), *Marksizm, İnsan ve Toplum: Balibar, Seve, Althusser, Bourdieu*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Tunaya, Tarık Zafer (1998), *İslamcılık Cereyanı I*, Ankara: Yenigün Yayınları.
- Türkmen, Hamza (2008), *Türkiye'de İslamcılığın Kökleri*, İstanbul: Ekin Yayınları.
- Ursula K. Leguin (1991), *Mülksüzler*, çev: Levent Mollamustafaoğlu, İstanbul: Metis Yayınları.
- Uslu, Cennet (ed.) (2017), *Liberalizmin El Kitabı*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya (1998), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ankara: Ülken Yayınları.
- Viroli, Maurizio (1997), *Vatan Aşkı: Yurtseverlik ve Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme*, çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wollstonecraft, Mary (2012), *Kadın Haklarının Müdafaası*, çev: Kevser Erol, İstanbul: Doruk Yayınları.
- Woods, Alan (2008), *Reformism or Revolution; Marxism and Socialism for the 21st Century (Reply to Heinz Dietrich)*, London: Well Red Publications.
- Yayla, Atilla (2013), *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Zedong, Mao (2005), *Teori ve Pratik*, çev: N. Solukçu, Ankara: Sol Yayınları.
- Zihnioğlu, Yaprak (2016), *Kadınsız İnkılap, Nezihe Muhiddin Kadınlar Halk Fırkası Kadın Birliği*, İstanbul: Metis Yayınları.

The background of the image is a light gray, semi-transparent pattern of interconnected, irregular polygons, resembling a microscopic view of plant cells or a honeycomb structure. The lines are thin and light gray, creating a subtle, textured effect across the entire page.

DIZIN

#

- 11 Eylül 227, 231, 261
93 Harbi 256
I. Dünya Savaşı 35, 118, 126, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 149
I. Meşrutiyet 42
II. Abdulhamid 256, 275, 278
II. Abdülhamid 256, 257, 262
II. Dünya Savaşı 58, 131, 135, 136, 137, 147, 149, 150
III. Selim 255
II. Mahmut 255
II. Meşrutiyet 42, 101, 106, 257

A

- ABD 22, 24, 28, 32, 33, 35, 39, 59, 118, 121, 149, 175, 180, 186, 206, 207, 210, 227, 233, 261
Abduh 266, 267, 270, 271
Abduh, Muhammed 266
Abdullah Cevdet 253
Abdu'l-Vahhab 236
Abdül Nasır, Cemal 126
Acton, Lord 38
Adalet ve Kalkınma Partisi 260
Smith 22, 23, 57, 83, 179
adem-i merkeziyet 207

- Adorno 199
Adorno, Theodor 199
Afgani, Cemalettin 101, 257, 263, 266, 267, 268, 269, 270, 271
Afrika 32, 121, 126, 201, 255, 257
Ağudat İsrail 238
Ağaoğlu, Ahmet 43
ahlâkî bireycilik 25
Ahlâkî Çoğunluk 234
Ahmed bin Hanbel 235
Ahmedinejad Yahudileri 239
Ahmet Han 266, 267, 268, 269
Ahmet Mithat 256, 262, 269
aile benzerlikleri 228, 246
aile ücreti 161
Akçura 253, 255
Akçura, Yusuf 253
Akdeniz Eylem Planı 205
akılcılık 65, 132, 154
Akmescit 254
AK Parti 260, 275
Alevi Hareketi 104
Ali Abdurrazık 267
Aligarh Okulu 268
Ali Paşa 101
Ali Suavi 256, 269, 270
Ali Şeriatî 236, 244
Alman militarizmi 234
Almanya 21, 48, 50, 57, 77, 82, 112, 131, 133,

134, 135, 136, 137, 139, 140, 142, 144,
145, 146, 148, 149, 150, 181, 191, 195,
199, 210, 211, 212, 214, 216, 218, 238
Almanya Sosyal Demokrat Partisi 212
Alman Yeşiller Partisi 195, 197, 210, 211,
212, 218, 219, 220
alt aşama 76
alternatif hayat 208
Althusser, Louise 17, 91, 106, 107, 280
alt-yapı 16, 84, 159
Amerika'da Demokrasi 24
Amerikan Devrimi 22
Anabaptistler 79
anarko-kapitalizm 185
anarko-komünizm 182
Anavatan Partisi 260
anayasa 21, 28, 37, 42, 62, 81, 135, 266
anayasal devletler 21
anayasal yönetim 22
Ancien Régime 24, 49, 50, 56
Anderson, Benedict 114
Anglo-Amerikan muhafazakârlığı 47, 56,
57
Anglo-Sakson geleneği 22
Ann Oakley 163
Anthony Smith 110
anti-emperyalist 121
anti-kolonyalist 121
anti-komünizm 139
anti-liberal 50, 149
anti-rasyonalist 57, 149
anti-semitizm 238, 240
anti-Semitizm 144
ara kurumlar 60, 68, 69, 142
Arap Baharı 41, 189, 261
Arap birliği 126
Arap milliyetçiliği 126, 258
Arendt, Hannah 199
Arnavutluk 103, 255
artı değer 84, 159
Aryan 139
askeri darbe 40, 260
Asya 90, 97, 121, 125, 137, 242, 255, 256,
258, 259, 263, 268
aşırı milliyetçilik 9, 139
Aşkenaz 238
ataerkil 154, 155, 156, 159, 160, 161, 162,
163, 164, 168, 169, 206
ataerkil ideoloji 162, 164
Atatürk, Mustafa Kemal 102
Atatürkçü 103

atomist 53
Atsız, Nihal 125
Auschwitz 139
Avcioğlu, Doğan 102
avcı toplayıcı 111
Avro-komünizm 88, 90
Avrupa 21, 22, 27, 37, 41, 45, 49, 73, 74, 88,
89, 90, 94, 97, 102, 103, 105, 106,
110, 112, 116, 124, 131, 132, 133, 137,
146, 147, 149, 150, 165, 166, 175, 181,
187, 195, 197, 199, 210, 211, 212, 213,
214, 215, 218, 220, 226, 236, 238,
251, 254, 255, 256, 257, 261, 262,
263, 264, 266, 268, 273, 275
Aybar, Mehmet Ali 102
Aydınlanma 24, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
54, 56, 57, 65, 68, 69, 117, 132, 136,
148, 149, 150, 154, 157, 164, 165, 169,
196, 220, 231, 278
Aydınlanmacı 66, 176
Aydınlık grubu 103
Ayverdi, Ekrem Hakkı 67
azınlık hakları 208

B

Babeuf, François-Noël 76
Babür 254, 255, 263, 267
Babür devleti 255
Baha Tevfik 190
Bahro, Rudolf 209
Bakunin, Mihail 175, 177, 178, 187
Balkanlar 257
Bangladeş 258
barış yanlısı 164, 240
Barrett, Michele 159, 160
Başgil, Ali Fuat 43, 67, 261
Başkaya, Fikret 102
Batıcılık 253
Batı karşıtlığı 245
Batılaştırma 42
batılılaştırma 67, 101, 253, 256, 264
Batı Marksizmi 88, 89
batınî 235, 236
Bayle, Pierre 29
Behçet Vehbi Bey 264
Belçika 123, 146
Bentham, Jeremy 32, 33, 34
Berlin Duvarı 103, 146
Berlin, İsaiah 33
Bernstein, Eduard 77, 78, 93
beşeri eksiklik 8, 51

Bigiyev, Musa Carullah 267
bilimsel sosyalizm 16, 83
Binkirane, Abdullillah 260, 261
Bir Adalet Teorisi 35
bireyci anarşizm 182
bireycilik 25, 26, 58, 61, 74, 132, 208
bireysel egemenliği 184
Birleşik Arap Cumhuriyeti 126, 127
Birleşik Krallık 21, 154
Birleşmiş Milletler 204
Bolşevik 78, 87, 258
Bonald, Louis de 50, 61, 68
Bonapart, Napolyon 16, 83, 255
Bookchin, Murray 193, 206
Brezilya 95, 189
Brundtland Raporu 205
Buchanan, James 33
Budist 209, 225, 247
Buhara 255
burjuva 16, 40, 77, 84, 86, 91, 96, 100, 169, 179, 186, 188
Burke, Edmund 49, 50, 51, 53, 55, 57, 61, 63, 68, 69, 109, 278
Bündnis 90 213
büyüme yasası 62

C

Calvin 231
cam tavanlar 161
Celal Nuri 253
cemaat 242, 251
Cezayir 272
Chateaubriand, François Rene de 48, 50
CHP 103, 104, 125, 147, 148
Churchill, Randolph 58
Cinsel Politika 162, 163
cinsiyet farklılığı 153, 155, 162
cinsiyet rolleri 155, 156, 163, 169
Clinton, Hillary 105
Comte, Auguste 81, 82
Constant, Benjamin 24, 25, 32
Cumartesi Anneleri 104
Curtis Lee Laws 224
Cyrus I. Scofield 230

Ç

Çernobil Kazası 212
çifte yük 160
Çin 32, 48, 73, 88, 90, 92, 94, 97, 103, 105, 121, 175, 190
Çingeneler 139, 150

çoğulculuk 37, 41, 47, 241
çoğunluk 34, 37, 96
çoğunluk oyu 37
çok dilli 124

D

dadı devlet 36
Dahl, Robert 38
Daly, Mary 163
Darulfünun 266, 270
Dawley, Alan 100
değer çoğulculuğu 25
Delhi 254, 255, 267
demokrasi 17, 18, 21, 24, 33, 37, 38, 41, 44, 45, 59, 60, 63, 69, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 103, 104, 119, 122, 127, 128, 145, 165, 175, 200, 209, 220, 237, 241, 271, 272
Demokratik Sol Parti 103
Demokrat Parti 43, 105, 260, 272
derin ekoloji 205, 206
despotizm 25, 63, 184
D'eubonne, François 206
devlet 17, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 32, 33, 36, 37, 42, 43, 44, 47, 49, 50, 58, 59, 60, 61, 64, 66, 67, 68, 69, 73, 74, 75, 82, 84, 86, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 105, 106, 109, 116, 118, 120, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 131, 133, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 150, 173, 174, 177, 181, 182, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 192, 215, 235, 241, 244, 245, 251, 255, 256, 257, 258, 261, 263, 266, 268, 270, 271, 272, 278
devlet politikası 241, 251, 257
devrim 17, 26, 55, 56, 66, 69, 73, 78, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 105, 177, 178, 180, 190, 192, 226, 237, 254
devrimci komünizm 77
devrimcilik 98, 99, 100, 225, 226
dışlayıcı 145, 149, 225, 239, 259
dışlayıcılık 225
Die Grünen 210, 211, 212, 213, 214, 218, 220
Diggers 80
dil birlikteliği 117
dil Devrimi 124
din faktörü 120
dinî hoşgörü 241
dinsel kimlik 116
din ve vicdan özgürlüğü 26, 145

direnış 154, 189, 191, 203, 227, 237, 240,
241, 244, 245, 254, 272
Dixon, Amzi 233
doğa durumu 50, 52, 59, 68
doğal din 231, 232, 268
doğal hukukçular 33
doğal insan 52, 68
Doğu Almanya 210, 213
Doğu Avrupa 73, 89, 97, 105
Doğu Bloęu 122
Duce 135, 140, 149
Durkheim, Emile 76, 124
duygusal baę 114
düşünce özgürlüğü 145
düzen karşıtlığı 173

E

Eagleton, Terry 65
Ebu Hanife 235
Ecevit, Bülent 103
egemenlik 56, 59, 63, 116, 143, 174, 184,
186, 203
egoizm 184
Ehl-i Hadis 235, 244
Ehl-i Rey 235
ekofeminizm 206
eko-fundamentalizm 225
ekolojik düşünce 195, 196, 198, 199, 202,
205, 206, 207, 214, 218, 221
ekolojik hareket 203, 209
Ekoloji Partisi 210
ekonomik büyüme 32, 39, 208, 210, 215
ekonomik insan 26
ekonomik liberalizm 21, 45
ekonomik özgürlük 21, 41
Ekososyalist Manifesto 207
ekososyalizm 206
ekotopya 206
Ekremiler 259
el-Ariř antlařması 255
el-Benna 244, 248, 259, 261, 280
elit hareketi 203
elitizm 133
elit teorileri 132
Emir Ali 267
Engels, Friedrich 16, 77, 79, 81, 82, 83, 84,
87, 88, 105, 106, 107, 121, 159, 193,
279, 280
Erbakan 245, 260, 261, 271, 272
Erdoęan, Recep Tayyip 260, 261
Erenköy cemaati 242, 273

erkeklik 155, 156, 163
Ersoy, Mehmet Akif 253, 264, 267, 270,
271
Ertuę, Celal 215
Esad Efendi 262
eskatolojik 237
Eski Ahit 51
Eski Düzen 49
Eski Rejim ve Devlet 24
eřitler arasında birinci 116
eşitlik 16, 38, 45, 49, 54, 55, 74, 75, 79, 80,
95, 98, 99, 100, 106, 113, 141, 154,
155, 156, 168, 169, 185, 201, 208, 271
eřitsizlik 45, 54, 58, 63, 79, 140, 163
eşit vatandaşlık 255, 274
Eřref Edip 257, 261, 268
etnik mücadele 122
etnik temelli çatıřmalar 122
etnisite 109, 115, 269
Euro-komünist 77
Evanjelik 225, 230, 231, 234, 240
evrenselcilik 132
evrensel hayırseverlik 176
evrim teorisi 230, 231, 233, 234
ezoterik 230, 235, 236, 237, 272

F

Fabian Derneęi 92
fahiřelik 231
Falwell, Jerry 231, 240
fanatizm 225, 226, 240
fařızan 131, 146, 147, 148, 149
fařızizm 57, 131, 132, 133, 135, 136, 139, 140,
141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149,
150, 223, 246, 247
faydacı 30, 33, 98, 179, 182, 183, 184, 185
faydacılık 33, 184
felsefi anarşizm 182
Feminist ideolojiler 153, 156, 162, 168
feminizm 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159,
160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168,
169, 182, 206, 231, 247
Fergana vadisi 259
Ferguson, Adam 57
FETÖ 243, 260
Fetullahçı Terör Örgütü 260
Feuerbach, Ludwig Andreas 83
fırsat eşitliği 145, 158
Fichte J. G. 111, 132
Filibeli Ahmet Hilmi 267, 268
Firestone, Shulamith 163

fiyat mekanizması 31
Fourier, Charles 81, 82, 83, 178, 179
François-Noël Babeuf 76, 80
Frankfurt ekolü 17
Frankfurt Okulu 89, 198, 199
Fransa 24, 25, 48, 49, 50, 61, 68, 69, 93,
110, 117, 123, 133, 146, 181, 186, 195,
210, 218, 255, 269, 270, 278
Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler
49, 68, 69, 278
Fransız Devrimi 22, 23, 47, 48, 49, 50, 51,
55, 56, 57, 61, 66, 68, 76, 80, 81, 110,
139, 141, 175, 192
Friedman, Milton 30, 33, 39
Friends of Earth 204
Fundis 212
Führer 136, 140, 149

G

Gandhi, Mahatma 182
Gannuşî, Raşid 260, 271, 272
gelenek 17, 25, 40, 41, 52, 53, 56, 57, 58, 59,
68, 82, 102, 106, 112, 115, 126, 164,
191, 193, 218
gelenekçi 49, 66, 224, 242, 265, 268
gelenekçilik 253, 267, 268, 274
Gellner, Ernest 111, 114
Genç Osmanlılar 269
Gentile, Giovanni 133, 143
gericilik 241
Gezi Parkı 104
Giddens, Anthony 65
Godwin, William 175, 176, 177, 183, 184
Goldstein, Baruch 239
Gökâl, Ziya 124
gönüllülük faşizmi 144
Gramsci, Antonio 16, 17, 89, 90, 91
Greenpeace 204
Green, T. H. 34
Guevara, Che 87
Guş Emunim 239
güç ilişkisi 163
Gülen 243
Günaltay, Şemsettin 267
Gündem 21 200
Güneş Dil Teorisi 124
Güngör, Erol 67

H

Habitat 200
hac ibadeti 269

halife 216, 253, 257, 263, 264, 270
Halifelik 256, 269
Halkçı Parti 103
halk egemenliği 49, 63
Halkların Demokratik Partisi 104
Hal Lindsey 234, 236
Haredî 228, 240, 241
Harediler 238, 239
Hariciler 235
Havemann, Robert 88
Hayali Cemaatler 114, 129, 277
hayat standardı 206
hayat tarzı 26, 29, 30, 160, 217, 232
Hayek, Friedrich von 33, 34, 39
Hayes, Carlton 118
Hegel, Friedrich 51, 83, 85, 90, 91, 132,
133, 144
Hegelyen diyalektik 85
hegemonya 16, 17, 91
Heidegger, Martin 133, 199
Herder, J. G. 111, 112, 132
Hıristiyan demokrat 58
Hicaz 126, 257, 270
Hicaz Demiryolu 257
Hicaz Krallığı 126
hilafet 251, 253, 256, 274
Hindistan 38, 50, 182, 254, 255, 257, 258,
267, 268, 269, 270
Hindu 225
Hirsch, Moshe 239
Hitler, Adolf 57, 120, 131, 134, 135, 136, 137,
140, 144, 145, 147, 149
Hizbu'n-Nusret 259
Hizbu't-Tahrir 244, 259
Hobhouse, Leonard 34
Hobsbawm, Erik J. 114, 117
Holocaust 238
homoseksüellik 231
Horkheimer, Max 199
hoşgörü 29, 30, 240, 241, 247
Huberman, Leo 76
Hugues Felicité de Lamennais 50
hukukun üstünlüğü 17, 21, 24, 40
Humboldt, William von 25
Hume, David 32, 34, 49, 57, 69, 279
Humeynî 236
Hükümet Üzerine İkinci İnceleme 23
hümanizm 245
Hüseyin, Saddam 28
Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti 43
Hürriyet Üstüne 24, 45, 279
Hür Subaylar Hareketi 126

Hız. Ali 235, 236
Hız. Muhammed 80, 216, 217, 234, 235,
245, 252, 265, 269, 270, 271

I

ılımlı görünme 259
Irak 28, 126
ırkçılık 142, 144, 240
İslahat Fermanı 255
Işıkcılık 242, 259
Işık, Hüseyin Hilmi 101, 242

İ

İbn Teymiyye 235
İbret 101, 262, 269
ideolojizm 91
ifade özgürlüğü 241
ihya 227, 265, 270, 274
İkbal, Muhammed 258, 267, 270, 271
İktibas Dergisi 244, 245
ilk günah 51, 231
İngiliz Devrimi 50, 56
İngiliz Doğu Hindistan Şirketi 255
İngiliz kolonileri 255
İngiltere 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 33, 34,
39, 48, 50, 58, 63, 80, 93, 123, 133,
146, 180, 181, 195, 218, 255, 256
insan-merkezci 195, 199
irredantist 120, 142
irtica 241, 242
İsa 224, 231, 232, 233, 236
İskender Paşa cemaati 242
İskoç Aydınlanması 57
İslam 41, 66, 79, 80, 101, 123, 126, 127, 216,
217, 218, 221, 226, 227, 228, 234,
235, 236, 237, 241, 242, 243, 244,
245, 248, 251, 252, 254, 256, 257,
258, 259, 262, 263, 264, 265, 266,
267, 268, 269, 270, 271, 272, 273,
274, 275, 279, 280
İslam Birliği 243, 251, 252, 254, 256, 258,
263, 268, 269, 270, 271, 275
İslamcı kadın hareketi 167
İslam devleti 241, 244
İslam kimliği 263
İslam Konseyi 269, 270
İslamofobi 41
İslamoğlu, Mustafa 245
İslam şurası 244
İslam ümmeti 256
İsmail Ağa cemaati 242

İstanbul 30, 69, 101, 106, 107, 129, 151, 166,
227, 236, 242, 248, 254, 255, 256,
257, 258, 266, 267, 268, 270, 271,
272, 275, 277, 278, 279, 280, 281

işçi devleti 98
İşçi Partisi 92, 102, 134, 135, 137, 149
işçi sınıfı 16, 17, 84, 97, 98, 165, 169, 175,
181, 210
İşgal Hareketi 189, 192
İştirakçi 101
İtalya 57, 131, 132, 133, 134, 135, 139, 141,
142, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 181
ittihad-ı anâsır 256
İttihad-ı İslam 254, 263, 269
İttihat ve Terakki 43, 101, 124, 257, 258,
263, 271
iyi hayat 119
İzak Rabin 239
İzmirli, İsmail Hakkı 267

J

Jakoben 66, 110, 117
Jansen, Cornelius 232
Jaures, Jean 93

K

kadın erkek eşitliği 155, 156, 158, 166
kadın hakları 29, 157, 166, 168, 216
Kadın Haklarının Müdafaası 154, 157, 170,
281
kadın istihdamı 158, 161
Kadınlar Halk Fırkası 166, 167, 170, 281
kadınlık 155
kadın özgürlüğü 163
Kafkasya 263
Kahane, Meir 239
Kahire 254, 255, 267
kalkınmacı 199, 200, 220
kamusal alan 29, 154, 158, 160, 162, 169
kamusal ataerkillik 163
kamusal mülkiyet 30
Kant, Immanuel 25
kanun hakimiyeti 25
Kanun-i Esası 42
kapitalizm 76, 78, 82, 84, 86, 88, 92, 94,
131, 138, 159, 182, 185, 186, 187, 189
kardeşlik 80, 110, 270, 271
katılımcı-doğrudan demokrasi 208
katmanlaşma 161
Katolik Kilisesi 16, 50
Kautskycilik 87

Kazan 254, 269
Kedourie, Elie 111
Kemalist 66, 67, 102, 104, 125, 126, 243
kendi kaderini tayin 118
kendinde sınıf 162
kendini gerçekleştirme 203
kenetlenme duygusu 112
Kenya 201
Keşmir 258
Kırım 254, 257
Kıta Avrupası geleneği 23
Kıvılcımlı, Hikmet 102
kimlik 52, 53, 58, 59, 104, 109, 115, 116, 128, 165, 203, 239, 245
Kitab-ı Mukaddes 224, 231, 232, 233, 234
kitle partisi 143
klasik faydacılık 33
klasik liberalizm 32, 44, 98
Kohn, Hans 111
kolektif ruh 132, 150
kolektivizm 75
komünal yaşam 82
Komünist Manifesto 79, 82, 84, 86
komünizm 74, 75, 76, 77, 78, 85, 88, 90, 101, 139, 182, 187
Kook, Yeduha 239
korporatizm 137, 139, 142
Korsch, Karl 89
Kovel, Joel 207
kökencilik 224, 227
köktencilik 224, 226, 228, 240
Köstence 255
Köylü Millet Partisi 126, 273
kriz dönemi ideoloji 263
Kropotkin, Pyotr 186, 187
kural faydacılığı 33
Kutub, Seyyid 237, 241, 244, 245, 254, 259, 261, 293
Kuzey Afrika 126
Kuzey Kore 73, 94, 105
Küba 73, 90, 94, 105
küfür düzeni 244
kült 140
kültür 24, 52, 67, 89, 96, 97, 105, 124, 132, 138, 159, 225, 229, 259
kültüralizm 91
Kültür Devrimi 90
kültürelci feminizm 155
kültürel feminizm 153, 165, 168
küresel köy 121
Kürt Hareketi 104
Kürt kadın hareketi 167

L

Laclau, Ernasto 95
laik ideolojiler 244
laissez-faire 179
Lamennais, Hugues Felicité de 50
Lasalle, Ferdinand 99
Lasky, Harold 100
Latin Amerika 79, 94, 95, 96, 97, 103, 106, 121, 175
Laws, Curtis Lee 224
Leford, Claude 92
lehçelerin tekleştirilmesi 110
Lenin, Vladimir İlyiç 16, 76, 78, 87, 88, 89, 92, 105, 139, 193, 279
Leninizm 78, 87, 89
Leroux, Pierre 74
Lessing, Gotthold E. 232
Levellers 80
LGBT hareketi 167
liberal demokrasi 99
Liberal Düşünce Dergisi 43
Liberal Düşünce Topluluğu 43
liberal ekonomi 21
liberal feminizm 153, 155, 156, 157, 158, 169
liberalizm 21, 28, 32, 33, 34, 37, 40, 44, 45, 47, 48, 58, 98, 119, 120, 136, 144, 182, 203, 215, 253
liberal kadın hareketi 167
liberal milliyetçi 119
liberal sistem 22
liberteryанизm 44
Lindsey, Hal 236
Literal okuma 228
Locke, John 23, 24, 29, 30, 32, 33, 36, 57, 109
Löwy, Michael 207
Lukács, Georg 89
Luksemburg, Rosa 87
Luther, Martin 231

M

Machiavelli 132
Machiavelli, Niccolo 132
maddi üretim 16
Maistre, Joseph de 50, 68
Malthus, Robert 197, 200, 201
Maoizm 90
Marksist feminizm 153, 155, 159, 169
Marksizm 17, 74, 75, 76, 77, 78, 83, 84, 85, 87, 89, 90, 91, 93, 96, 97, 98, 104,

105, 106, 107, 140, 159, 169, 203,
230, 280
Marx, Karl 16, 17, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83,
84, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 97,
100, 101, 105, 107, 109, 121, 139, 159,
187, 193, 279, 280
Mazdekçilik 100
McDonalds 38
McLuhan, Marshall 121
Mehmet Cevdet Bey 43
Meksika 95
Melhame-i Kübra 230
Menşevik Grup 87
Menzil Cemaati 242
Meryem 233
Mesih 230, 231, 232, 236, 238, 239
meşruiyet 51, 143, 146, 148, 261
Mevdudî 254
Mevdudî 237, 241, 244, 245
Mısır 126, 189, 237, 254, 255, 259, 260, 261,
266, 267, 268, 270, 272, 275, 278
militarizm 141
Mill, J. S. 23, 24, 27, 29, 32, 34, 35, 157, 158
millet 21, 58, 64, 109, 113, 114, 123, 144
millet-i hâkime 123
Milletlerin Zenginliği 22, 24, 31
millet sistemi 123
Millett, Kate 162, 163, 170, 279
Millî Demokratik Devrim 102
Millî Görüş 245, 260, 271
millî güvenlik 208
Millî Selamet Partisi 260
Milliyetçi Hareket Partisi 126, 260
milliyetçilik 43, 88, 89, 103, 109, 110, 111,
114, 117, 118, 119, 120, 123, 124, 125,
126, 127, 128, 129, 139, 142, 147, 215,
266
Mill, John Stuart 23
Mises, Ludwig von 31
mistik ekoloji 207
modern devlet 59, 60
modernizm 195, 196, 198, 199, 240, 253,
267, 268, 274
modern liberalizm 32, 44, 45
monokratik 146
Montaigne, Michel de 29
Mosca, Gaetano 132
Mouffe, Chantal 95
Möser, Justus 51
Muaviye 235
muhafazakâr demokrat 260
muhafazakâr milliyetçilik 120

Muhammed, Mahathir 260, 261, 272, 273
Muhiddin, Nezihe 166, 167, 170, 281 Mursi,
Muhammed 260
Musa Kazım Efendi 257, 268, 271
Mussolini, Benito 57, 120, 131, 133, 134,
135, 136, 138, 139, 140, 142, 144, 147,
149
Mustafa Sabri Efendi 268
Mustafa Suphi 102
Mübarek, Hüsnü 189, 260
mülkiyet 21, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 54,
55, 68, 74, 75, 79, 80, 81, 86, 93, 185,
188, 201, 212
Müller, Adam 51
Münzer, Thomas 79
Müslüman 25, 101, 122, 123, 126, 195, 216,
217, 218, 225, 226, 227, 228, 235,
236, 239, 240, 244, 247, 251, 252,
253, 254, 255, 256, 257, 258, 259,
260, 261, 263, 264, 265, 267, 268,
269, 270, 271, 272, 273, 274, 275
Müslüman Kardeşler 259, 260, 261, 271
Müslüman tehlikesi 264
müzakereci demokrasi 76, 95

N

Naess, Arne 205
Nakşibendî 242, 259
Namık Kemal 101, 256, 262, 269, 270, 271
Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi 134,
135, 137, 149
nasyonal sosyalizm 225
NATO 211, 213
Nazi 133, 134, 137, 139, 140, 144, 145, 149,
150
Nazizm 131, 133, 134, 144, 150
Necip Fazıl 262
negatif özgürlük 26, 27, 29, 187
ne kadar sol 104
neo-faşizm 146
neo-liberalizm 40
neo-muhafazakârlık 56, 58, 64, 65
Netura Karta 238, 239
Nietzsche, Friedrich 132
Nisbet, Robert 61, 70, 279
Nurculuk 242, 258, 259
Nuri Bey 101
Nursi, Said 241, 242, 243, 258, 268
Nusayri 126
nükleer enerji 104, 202, 218
nükleer karşıtı 211

O

- Oakley, Ann 163
Oaskeshott, Michael 62
Okuyucular 242
Okyar, Fethi 43
olumsuzun olumsuzlanması 85
organik entelektüel 16
organize gruplar 186
organizmacı 54, 81, 119
Orta Asya 125, 259
Ortadoğu 126, 189, 226
ortak mülkiyet 75, 79
ortak tarih 117, 128
orta sınıf 38, 95, 165
Osmanlı 42, 43, 66, 100, 101, 102, 106, 123, 124, 125, 126, 128, 166, 214, 215, 217, 236, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 262, 263, 267, 269, 271, 273, 274, 275
Osmanlıcılık 214, 253, 269
Osmanlı milleti 253, 255, 256
Osmanlı Sosyalist Fırkası 101
otonom birey 27
otorite 52, 55, 58, 59, 60, 68, 173, 174, 178, 182, 183, 184, 192, 235
otoriter 47, 48, 56, 57, 58, 60, 65, 67, 68, 127, 135, 138, 139, 143, 148, 149, 215
otoriterlik 47, 57, 67
Owen, Robert 81, 82, 83, 178, 179, 180
oy çokluğu 134

Ö

- ön yargı 52, 53, 68
örgütlenme 24, 26, 38, 60, 102, 122, 139, 145, 146, 174, 178, 185, 187, 189, 191, 193, 207, 242
Özal, Turgut 42, 261
Özbekistan 254, 259
Özbekistan İslam Hareketi 259
öze dönüş 233, 264, 270
özel mülkiyet 30, 31, 32, 33, 35, 81, 86, 93, 201
özel sektör 93, 94
özgürlük 21, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 32, 36, 37, 41, 45, 49, 50, 55, 56, 58, 62, 63, 64, 67, 80, 100, 102, 110, 132, 137, 143, 145, 155, 158, 185, 187, 203, 264
Özgürlük ve Adalet Partisi 260
Özkan, Ercümen 244
öz-yaratım 86

P

- Pakistan 237, 258, 271
Pamak, Mehmet 245
parasız eğitim 86
Pareto, Vilfredo 132
Paris Komünü 101, 175
parlamentarizm 42
paternalist muhafazakârlık 56, 58
Pax Romana 132
Pencap 258
Penguin Devrimi 95
Piyasa Dergisi 44, 221, 279
piyasa ekonomisi 21, 31, 33, 38, 40, 57, 58, 185, 192, 200, 201
planlı ekonomi 47, 75, 89, 90
Platon 76, 79, 179
Pleck, Joseph 163
Plekhanov, Georgi 87
Portekiz 146, 150
post-Marksizm 76
postmodernizm 65, 203
pozitif özgürlük 27, 28, 45
Prens Sabahattin 253
proletarya 81, 84, 85, 92, 159, 160
proleter diktatörlük 88
propaganda 25, 84, 138, 143, 146, 181, 223
Proudhon 174, 175, 177, 178, 193, 280

R

- Rabin, İzak 239
radikal dini hareketler 254
radikal feminizm 153, 154, 155, 156, 162, 163, 168, 169
radikal hareketler 41
radikal İslam 234
radikalizm 65, 225, 226, 244
radikal milliyetçi 120, 122, 146
rasyonel otonom özne 52, 68
Rawls, John 34, 35
Reagan, Ronald 39, 234
Realos 212
reel sosyalizm 88
refah devleti 27, 37, 39, 40, 45, 76, 99
Refah devleti 58, 98
Refah Partisi 260, 272
reformculuk 253, 274
resmi ideoloji 138, 143, 144, 241
Reşat Bey 101
Reuben Archer Torrey 233
revizyonist sosyalizm 78

Ricardo, David 83, 179
Riley, William B. 224, 233
Rio Konferansı 205
Robertson, Pat 22, 240
Robertson, William 22
Roma İmparatorluğu 132
Roma Klubü 204
Rothbard, Murray 177, 185, 190, 191
Rousseau, J. J. 23, 49, 80, 109

S

Safa, Peyami 67
sağcılar 252
sağ-sol çatışması 103
Said Halim Paşa 253, 268
Saint-Simon 81, 82
Sakızlı Ohannes Efendi 43
saldırganlık 226, 240
Saldırmazlık ilkesi 36
Satmar Hasidileri 238, 239
Schleiermacher, Friedrich 232
Schmitt, Carl 133
Schröder, Gerhard 214
Scofield, Cyrus I. 230
Sefarad 238
seküler hareketler 252
seküler hayat 230, 246
sekülerizm 226, 240
selefilik 234, 236
self-determinasyon 123
Semerkant 254
senkretizm 229
Serbest Cumhuriyet Fırkası 43
serbest piyasa 31, 33, 34, 42, 43, 44, 47,
56, 68, 105, 185
Seyyid Ahmet Han 266, 267, 268
sınıf 16, 21, 26, 38, 77, 82, 84, 93, 95, 96,
97, 98, 112, 116, 120, 121, 137, 138,
139, 159, 160, 162, 165, 188
sınırlı devlet 21, 33, 44, 142, 143
Sırlar 122
Sih 225, 247
sivil hak ve hürriyetler 37
siyasal haklar 21
siyasal katılım 41, 165, 208
siyasal liberalizm 21
siyasî birlik 251, 253, 254, 270
siyasî haklar 157, 253
siyasî sekülerizme 240
Siyonizm 238, 239, 240, 241
Smith, Adam 22, 23, 24, 31, 32, 49, 57, 83,

110, 114, 115, 179
Smith, Anthony 110
societas 74
solcular 211, 252
solda birlik 104
sol-kanat eşitçiliği 209
sol milliyetçilik 126
Sosyal Darwinizm 120, 132, 141
sosyal demokrasi 44, 45, 74, 75, 77, 78, 92,
93, 94, 103, 104
Sosyal Demokrat Halkçı Parti 103
sosyal devlet 36, 73, 94, 98, 99
sosyal eşitlik 74, 208
sosyal fayda 186
sosyalist feminizm 154, 155, 159, 160, 161,
166, 168, 169
sosyal mülkiyet 74
sosyal örgütlenme 174, 185, 191, 193
sosyal refah 58, 74, 98
Sovyetler Birliği 28, 37, 73, 87, 89, 90, 92,
122, 210, 259, 274
soyut insan 52, 54
sömürgecilik 206, 253, 263, 267
Spooner, Lysander 177
SSCB 87, 88, 212
Stalin, Josep 28, 75, 85, 87, 88, 89, 90, 93,
103, 107, 280
Stalinizm 88, 89, 102, 103, 106
Stirner 175, 183, 184, 191, 193
Stockholm Çevre Konferansı 204
Suriye 126
Suudi Arabistan 126, 236
Süfrajat hareketi 154
Süleymançılık 242, 258, 259
Sürdürülebilir Kalkınma 200
sürekli devrim 90

Ş

Şanlı Devrim 23
şehitlik 120
şiddet yanlısı 191, 223, 239, 240, 241, 252,
253, 259, 263, 274
Şii 230, 236, 237, 240
Şili 40, 95, 146, 150
Şura 237, 269, 271

T

taban demokrasisi 211
Tanpınar, Ahmet Hamdi 67
Tanzimat 42, 66, 255
Tanzimat Fermanı 255

tarımsal toplum 111
tarih dışılık 110
tartışılmaz lider 138
Tataristan 254, 257
tecdid 227, 265, 270, 274
Teitelbaum, Joel 238
tekfir 244
tek millet muhafazakârlığı 58
tek parti 94, 125, 138, 140, 142, 143, 145,
147, 148, 150
Tek Parti Dönemi 43
Tekvin 229, 233
temel haklar 145, 272
tercih özgürlüğü 26
teritoryal 110
Tevhid inancı 252
Thatcher, Margaret 39
TİP 102, 106
TKP 102, 106
Tocqueville 24, 32, 61, 63
Tolstoy, Leo 175, 181
toplum mühendisliği 148
toplumsal bahçivanlık 62
toplumsal cinsiyet 153, 154, 155, 156, 159,
160, 163, 165, 166, 168, 169
toplumsal ekoloji 206
toplumsal mühendislik 62
toplumun iyiliği 119
Topraksızlar 95
Torrey, Reuben Archer 233
Tory 22, 48, 50, 58
Tucker, Benjamin 175, 177, 185
Tunahan, Süleyman Hilmi 241, 258
Turan, Osman 67
Turhan, Mümtaz 67
tutucu 66, 242
tutuculuk 226
Türkçülük 123, 125, 215, 253, 266
Türkeş, Alparslan 125
Türkistan 254, 257
Türkiye Komünist Partisi 102
Türkiye Nasıl Kurtulur? 43
Türk Kadınlar Birliği 166, 167
Türkmen 245
Türkmen, Hamza 245
Türk milliyetçiliği 123, 124, 258
Türk Tarih Tezi 66, 124, 125

U

ulusal edebiyat 117
ulusal ekonomi 121

Ulusal Faşist Parti 132, 134, 135, 149
Ulusal kimlik 115, 116, 128
ulusal marş 118
ulus-devlet 82, 109, 122, 123, 124, 128
Urumçi 269
Ustaosmanoğlu, Mahmut 242
uzlaşmacı 81, 237, 243, 251, 258, 259, 260,
273
Uzun Yürüyüş 134, 135

Ü

üçüncü yol 76, 131, 138
üretim ilişkileri 16, 77, 84, 187
üst-yapı 16, 17, 84, 96
ütopik sosyalizm 77

V

Vahhabilik 236
Vietnam 73, 90, 97
Volkgeist 51
Voltaire 29

W

Wall Street 189
Wall Street'i İşgal Et 189
Weber, Max 97
Weimar Anayasası 136
Whig 22, 48, 50, 57
Wollstonecraft, Mary 154, 157, 170, 176, 281

Y

yabancı düşmanlığı 146, 150
yabancılaşma 63, 86, 102, 179
yabancılaşmış emek 159
Yahudi 139, 140, 145, 225, 228, 230, 237,
238, 239, 240, 241, 247, 248, 277,
280
Yahudiler 139, 140, 150, 238, 239, 240, 241,
248, 279
Yahya Kemal 67
Yalçın, Aydın 43
yanlış bilinç 16, 96
yaratıcı yıkım 141
yaşam alanı 142
Yaş anlaşması 255
Yayılmacılık 9, 141
Yayılmacı milliyetçilik 128
Yayla, Atilla 45, 69, 107, 150, 225, 277, 279,
280
Yazıcılar 242

Yeni Asya 242
yeniden dağıtım 98
Yeni Forum 43
Yeni Sağ 39, 58
Yeni Sağcı 39
yeni sol 76, 95, 181
yeni terör 259
yeni toplumsal hareketler 76, 195, 198,
202, 203, 208, 220
Yeşiller Partisi 195, 197, 210, 211, 212, 215,
216, 218, 219, 220
Yeşil Parti 195, 218
yeşil siyaset 208, 209, 218
yetki yasası 136
Yoldaşev, Ekrem 259

Yoldaşev, Tahir 259
Yom Kipum 238
Yön Dergisi 102
yöntemsal bireycilik 25
Yugoslavya 122
Yunanistan 105, 146, 150, 189

Z

zarar ilkesi 27
Zedong, Mao 87
zihniyet 195, 198, 200, 214, 218, 270
Zimbabve 201
zoon politikon 59
zorunluluk faşizmi 144
Zwingli 231

Özgürlüğün Kitaplığı İnternette...

www.liberte.com.tr

